

Aanwijzingen voor een trefzekere koers

Inleiding

In 2008 stelde de provincie Noord-Holland de Cultuurnota 'Cultuur op de Kaart, 2009-2012' vast en startte in 2009 met de uitvoering van de zes daarin opgenomen programma's. Sinds dat moment is er in de wereld van kunst en cultuur veel veranderd – financieel (neem alleen al de bezuinigingen) en ook beleidsinhoudelijk.

Nieuwe beleidsaccenten

In juni 2010 stemden Provinciale Staten in met nieuwe beleidsaccenten, voortkomend uit een aangescherpt profiel van provincies (het zogenoemde 'Lodders Plus Profiel'¹) en een bezuinigingsopgave.

Het effect van de nieuwe beleidsaccenten op het cultuurbeleid staat in de notitie 'Cultuur op de kaart' (2011). We vatten hier kort de hoofdlijn samen:

1 *Beleidskader met drie hoofdthema's blijft gehandhaafd*

De cultuurnota Cultuur op de kaart 2009-2012 blijft als beleidskader gehandhaafd. Drie thema's (hoofddoelstellingen) zijn daarin leidend:

- Levend Verleden (behouden en promoten van het Noord-Hollands erfgoed)
- Genieten en Meedoen (meer bewoners actief en passief laten deelnemen aan cultuur)
- Mooi Noord-Holland (versterken van de ruimtelijke kwaliteit in Noord-Holland via de inzet van culturele en historische waarden)

Deze drie thema's zijn uitgewerkt in zes uitvoeringsprogramma's met concrete projecten en activiteiten.

2 *Accentverschuiving binnen dit kader: focus op cultuurhistorie*

Binnen het beleidskader vindt wel een accentverschuiving plaats. Vanaf 2011 ligt de focus op cultuurhistorie. Dit betekent dat de meeste projecten (zeven van de tien) binnen de thema's Levend Verleden en Mooi Noord-Holland worden voortgezet. Binnen het thema Genieten en Meedoen wordt een groot aantal projecten en activiteiten gestopt, afgebouwd of gekort, waaronder de afbouw van de zeven regionale steunfunctie-instellingen op het gebied van kunsteducatie. Gemeenten, scholen en culturele instellingen worden gezamenlijk verantwoordelijk voor de eerstelijns taken op dit gebied. De provincie continueert binnen dit thema de wettelijke taken en afspraken met OCW en het Fonds Cultuurparticipatie.

3 *Nieuwe beleidsaccenten*

De provincie voegt twee nieuwe beleidsaccenten toe, te weten:

- Versterking van de rol van cultuur in het ruimtelijk-economisch domein. Dit gaat over cultuur en ruimtelijke kwaliteit en over cultuurtoerisme en creatieve industrie. Concreet vertaald betekent dit onder meer dat de provincie vanaf 2011 projecten en activiteiten stimuleert die de ruimtelijke kwaliteit versterken. Ruimtelijke kwaliteit is ook een van de drie hoofdbelangen van de provinciale Structuurvisie. De projecten hebben het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorische waarden, inzet van eigentijdse cultuur en creatieve professionals bij actuele ruimtelijke opgaven tot doel.
- Spreiding en kwaliteit van culturele voorzieningen. Belangrijkste doel hiervan is het realiseren van een gebiedsgerichte aanpak door het opstellen van regionale agenda's cultuur, doorontwikkeling van de provinciale steunfunctie cultuur en cultuurhistorie Kunst en Cultuur Noord-Holland en Erfgoed Noord Holland² en overdracht van eerstelijns taken cultuureducatie aan gemeenten, scholen en culturele instellingen.

Noot 1 De commissie Lodders bereidde het bestuursakkoord voor waarin de provincies het ruimtelijk-economisch terrein als kerntaak kregen. Daarbinnen vallen ruimtelijke ordening, economische ontwikkeling, mobiliteit en cultuurhistorie. De provincie Noord-Holland voegt daar vanuit haar autonome rol een aantal beleidsaccenten aan toe.

Noot² Deze instellingen fuseerden in 2011 tot de Cultuur Compagnie. In deze publicatie hanteren wij de oude namen.

Opmaat naar de nieuwe cultuurnota: leren van de beleidspraktijk

In 2011 start de provincie Noord-Holland met de voorbereidingen van de nieuwe cultuurnota voor de periode 2013-2016. De provincie (politiek, bestuur en beleidsmedewerkers) vindt het verstandig en waardevol om bij het ontwikkelen van het cultuurbeleid voor de nieuwe periode optimaal gebruik te maken van de ervaringen die in de afgelopen jaren zijn opgedaan - zeker bij projecten die invulling geven aan de nieuwe accenten in het provinciale cultuurbeleid.

Op zichzelf is de richting die het cultuurbeleid met de al geschetste nieuwe beleidsaccenten moet nemen, al duidelijk. Het gaat er vooral om die koers aan te scherpen en trefzeker te maken. En dus wil de provincie het instrumentarium waarmee zij het beleid richting geeft en stuurt, toetsen. Welke instrumenten zijn het meest effectief om gewenste beleidsresultaten te realiseren? Hoe kan de provincie het beste haar relaties met externe partijen (overheid en privaat) organiseren? Versterkt zij haar cultuurbeleid door het met andere beleidsterreinen te verbinden? Wat zijn de inzichten, lessen en inspirerende voorbeelden die kunnen helpen bij vormgeving van het toekomstig cultuurbeleid?

Deze vraag naar het beleidsinstrumentarium vormt de achtergrond van deze publicatie. De provincie gaf DSP-groep de opdracht om tussentijds een kijkje in de keuken van zes 'beleidsdragende' projecten te nemen en daarvan verslag te doen - om zo van binnen uit te kunnen waarnemen hoe de provinciale beleidspraktijk uitwerkt. De resultaten wil de provincie nadrukkelijk ook kenbaar maken aan een breder, geïnteresseerd publiek.

De zes projecten

De zes projecten die we in deze publicatie onderzoeken en evalueren, illustreren goed de accenten die de provincie plaatst in haar cultuurbeleid voor de komende jaren:

- Een belangrijke focus leggen op cultuurhistorie.
- Netwerken opbouwen en maatschappelijke partners vinden en die zoveel mogelijk (mede) dragers van het project en van het beleid maken. Dit accent zien we terug in alle zes projecten. De vraag is natuurlijk of dit lukt.
- Kunst en cultuur inzetten als instrument om economische ontwikkeling op gang te brengen dan wel de ruimtelijke kwaliteit te verhogen. Dit accent zien we vooral terug bij vier projecten en in mindere mate bij de projecten 'Zwaantje van Zijpe' en 'Oneindig Noord Holland'. Bij deze laatste twee projecten zijn kunst en cultuur - specifiek gezegd: cultureel erfgoed - eerder uitgangspunt dan instrument.

De projecten vertegenwoordigen elk één van de zes uitvoeringsprogramma's. We noemden hierboven al de drie leidende thema's in het cultuurbeleid van de provincie.

Het thema Levend Verleden heeft twee uitvoeringsprogramma's:

- Bewaren en Beheren – gericht op het behouden en goed beheren van Noord-Hollands erfgoed, zodat ook toekomstige generaties hiervan kunnen genieten. In dat verband namen wij onder de loep hoe **twee monumenten** met de investeringsregeling **TWIN-H** gerestaureerd werden.
- Vertellen en Ontsluiten – om meer bewoners en bezoekers te interesseren voor en actief te betrekken bij de Noord-Hollandse (cultuur)historie. We namen daarom een kijkje in de keuken van het samenwerkingsproject dat leidde tot de interactieve website **Oneindig Noord-Holland**.

Drie uitvoeringsprogramma's geven invulling aan het thema Genieten en Meedoen:

- Leren en Ontdekken – met als doel de Noord-Hollandse jeugd zoveel en zo divers mogelijk in aanraking te brengen met kunst, erfgoed en media. We gingen een kijkje nemen hoe het erfgoededucatieproject **het Zwaantje van Zijpe** tot stand kwam.
- Doen en Ontplooiën – om meer Noord-Hollanders actief mee te laten doen aan kunst en cultuur. We onderzochten in dit verband theaterfestival **Karavaan**, het samenwerkingsverband de **Westfriese Omringdijk** en hun onderlinge relatie.
- Verbinden en Promoten – om meer bewoners en bezoekers in aanraking te brengen/kennis te laten maken met het culturele aanbod in Noord-Holland. In dit verband namen we de **NH Biënnale** onder de loep.

Het derde beleidsthema Mooi Noord-Holland kent maar één uitvoeringsprogramma:

- Ontwikkelen en beleven - dat erop gericht is cultuur en cultuurhistorie vaker en eerder in te zetten bij ruimtelijke ontwikkelingen om de ruimtelijke kwaliteit in Noord-Holland te versterken. **Windweekend 2010 en 2011** in de Wieringermeer is hiervan een goed voorbeeld en we bekeken dit project van begin tot einde.

Aanwijzingen voor een trefzekere koers beschrijft de zes projecten aan de hand van gesprekken met direct betrokkenen. De stukken zijn zo geschreven dat ze een levendig beeld geven van wat de projecten behelzen en wie de mensen zijn die ze tot stand hielpen brengen. In de interviews bespraken wij de inhoud en het ontstaan van het project, de uitvoering, effecten en de toekomst van het project. Ook stelden wij aan de orde of het project in de ogen van de direct betrokkenen geslaagd was en welke lessen de provincie uit het project kan trekken.

Leeswijzer

De zes projectbeschrijvingen hebben we een journalistieke vorm gegeven. Ze laten zich als zelfstandige reportages lezen. In het slothoofdstuk blikken we terug op de projecten en vatten we lessen en inzichten die ze bieden in een paar hoofdlijnen samen. Zo vinden we de aanwijzingen die de provincie kunnen helpen om de koers van haar toekomstig cultuurbeleid trefzekere te maken.

We willen alle geïnterviewden hartelijk danken voor hun deelname.

Een regeling met groot effect

TWIN-H monumenten, musea en archieven

Programmaliijn: Levend Verleden

Doel: Noord-Hollands erfgoed behouden en promoten waardoor meer Noord-Hollanders zich bewust worden van hun verleden en dit ook kunnen zien en bezoeken.

Uitvoeringsprogramma: Bewaren en Beheren

Doel: Noord-Hollands erfgoed behouden en goed beheren zodat ook toekomstige generaties hiervan kunnen genieten.

Nieuwe Investeringsimpuls> Investeren in Noord-Hollandse Monumenten

De investeringsimpuls is tijdelijke regeling met als doel:

- vergroten van de publiekstoegankelijkheid van provinciale en rijksmonumenten
- behoud van monumenten onder andere door herbestemming

TWIN-H is een succesvolle regeling die ertoe leidt dat Noord-Hollands erfgoed behouden blijft – zoals de Smuiger in Zaandijk en de Portugese Synagoge in Amsterdam. De regeling heeft echter meer effecten dan de beoogde, zoals een positieve invloed op de werkgelegenheid en de omgeving van de monumenten.

De tweede investeringsimpuls Noord-Holland (TWIN-H) voor monumenten, musea en archieven en de daarbij behorende uitvoeringsregeling maakt restauraties op vele plaatsen in de provincie mogelijk. Dankzij de provinciale bijdragen blijft een rijkdom aan cultuurhistorie voor Noord-Holland behouden. Maar dat is zeker niet het enige effect. Door de restauraties blijft de kennis van oude ambachten op peil en de opdrachtenportefeuille van de bouw- en restauratiesector gevuld. En last, but not least, elk opgeknapt monument is ook weer beter toegankelijk voor het publiek. Twee restauratieprojecten en hun initiatiefnemers worden in dit artikel belicht, Frans Wytéma en restaurant de Smuiger in Zaandijk en Joel Cahen, directeur van het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

Het best bewaarde geheim van Amsterdam

Het is misschien wel het best bewaarde geheim van Amsterdam, de grote Portugese Synagoge aan het Jonas Daniël Meijerplein tegenover het Joods Historisch Museum. De synagoge wordt omringd door een rij van kleinere gebouwen die dienden voor de diverse functies van de Joodse gemeente zoals archief en dienstwoning. Eenmaal in de Synagoge vallen de grote omvang van de ruimte op, het houten tongewelf en de zuilen. Ook de kroonluchters met kaarsen die de ruimte bij gebrek aan elektriciteit verlichten en de Hechal of Thorakast van jacarandahout maken indruk. In de stilte binnen dringt af en toe het geluid van een verbouwing door en een bouwvakker met keppeltje passeert de paar aanwezige toeristen.

De Synagoge heet 'Portugees' omdat deze Joodse gemeenschap eind 15^e eeuw vanuit Spanje en Portugal naar Nederland kwam, op zoek naar een woonplaats waar men vrij kon leven. In de loop van de zeventiende eeuw mochten Joden ook gebedshuizen bouwen op belangrijke locaties in de stad. De Portugese Synagoge opende in 1675 en was op dat moment de grootste ter wereld. Het ontwerp diende later als voorbeeld voor de synagogen in Londen, Willemstad, Paramaribo en New York.

Het behoud van een synagoge

Slechts twee Amsterdamse synagogen, waaronder deze, kwamen ongeschonden uit de Tweede Wereldoorlog. De Portugees Israëlitische gemeente nam de Portugese Synagoge opnieuw in gebruik, maar het aantal leden van de gemeente was in de oorlog afgenomen van 3.000 tot ongeveer 800. Daardoor liepen ook de inkomsten sterk terug en de kosten voor onderhoud van de Synagoge en de bijgebouwen werden een grote last. Verschillende oplossingen van de gemeente Amsterdam en anderen passeerden de revue. Die oplossingen gingen alle uit van overdracht van het gebouw en dat

kon de Joodse gemeente niet over haar hart verkrijgen. Uiteindelijk koos men voor een alternatief en kwam het gebouw in beheer van de Stichting Cultureel Erfgoed Joodse Gemeente en die stichting sloot vier jaar geleden een beheersovereenkomst met het Joods Historisch Museum. Doel van de overeenkomst is dat het Museum het onroerend en roerend erfgoed van de Stichting voor publiek toegankelijk maakt en zo meer inkomsten genereert voor het behoud. Het realiseren van dat doel vereiste een grote restauratie.

Nieuwe schatkamers voor een rijke collectie

Joel Cahen, directeur van het Joods Historisch Museum, vertelt over het restauratieproject: "De Synagoge zelf verkeerde na een paar eerdere restauraties in redelijk goede staat, maar de gebouwen die de Synagoge omringen niet. Daar was dringend een restauratie nodig, de funderingen waren ernstig verzakt. De noodzakelijke aanleg van een nieuwe fundering maakte het mogelijk de vloeren omlaag te brengen en zo onder de bijgebouwen een extra verdieping te maken voor tentoonstellingen en andere publieksfuncties. Dat was een kans die we niet mochten missen. Vooral ook om de collecties van de Joodse gemeente voor Nederland te behouden en toegankelijk te maken voor het publiek. Want het zijn unieke collecties die tot voor kort eigenlijk een beetje lagen te verpieteren. Straks daalt de bezoeker af in schatkamers waar de vele topstukken uit de collecties te zien zijn: het rijk geborduurde textiel dat de Thorarollen omhult en beschermt, bijzonder zilverwerk zoals de Thora - kronen en ook schalen, schilderijen en andere historische voorwerpen. De bibliotheek, Ets Haim, gevestigd in de bijgebouwen, is de oudste joodse bibliotheek ter wereld. Door de restauratie kan deze bibliotheek voor Nederland behouden blijven."

Een compleet beeld voor een groter publiek

De restauratie levert straks niet alleen de schatkamers en de bibliotheek op. De Synagoge zelf krijgt groot onderhoud en verschillende functies in de bijgebouwen zoals de bestuurskamer, het archief en de wintersynagoge gaan eveneens open voor het publiek. Bijzonder is dat de Synagoge nog in gebruik is, de bezoeker krijgt straks een compleet beeld van dagelijks gebruik, rituelen en bijbehorende voorwerpen. "Met uitzondering van twee kantoorruimten wordt alles straks voor het publiek toegankelijk," vertelt Cahen. Het Museum nam het initiatief om de Synagoge, bijgebouwen en collectie vitaal te houden, toch reageerde de Joodse gemeente eerst wat terughoudend. "Nu is men wel degelijk enthousiast en ziet de grote voordelen van de verbouwing en de kansen voor een groter publieksbereik." Een van de voordelen van meer publiek is dat de publieksinkomsten de exploitatie ondersteunen. "Om de kosten te dekken hebben we straks 80.000 bezoekers per jaar nodig. De Portugese Synagoge zit nu nog niet in het bewustzijn van de algemene toerist, wel in dat van de Joodse toerist uit de Verenigde Staten en Israël. Maar we constateren al een toename en zijn er van overtuigd dat de bekendheid straks na de verbouwing vele malen groter wordt."

De provincie helpt met het laatste miljoen

De kosten voor de restauratie en verbouwing van de Synagoge bedragen 8,5 miljoen euro exclusief de inrichtingskosten. In 2006 startte het Joods Historisch Museum met het werven van subsidies en fondsen en een jaar later brachten twee provinciale Statenleden Cahen op het spoor van de tijdelijke investeringsimpuls, de TWIN-H-regeling. Cahen legde contact met Ernst van der Kleij, coördinerend ambtenaar en hij is vol lof over de wijze waarop de provincie dit project heeft ondersteund.

"Uiteindelijk hebben wij," zegt Cahen, "7,5 miljoen euro gekregen van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed, de ministeries van VROM en OCW, de gemeente Amsterdam en particuliere geldschieters. We hadden alles al rond, de vergunningen, een groot deel van het budget, de ontwerpen, maar er ontbrak nog een miljoen en die kregen wij van de provincie en toen konden wij aan de slag."

Investeringsimpuls monumenten, musea en archieven

Van der Kleij is ambtelijke verantwoordelijk voor de regeling en legt uit hoe de TWIN-H-regeling werkt. "Noord-Holland heeft van 2009 tot 2011 tien miljoen euro beschikbaar. Dat geld investeert de provincie in provinciale en rijksmonumenten met als doel de monumenten te behouden en de publieke toegankelijkheid te vergroten. De investeringsimpuls moet daarnaast bijdragen aan economische groei, door het versneld laten starten van restauratie en verbouwprojecten draait de Noord-Hollandse economie door." Om zeker te weten dat de economische doelstelling wordt gehaald, subsidieert de provincie alleen projecten waarvan de financiering bijna rond is, waarvoor de vergunningen definitief zijn verleend en waar een exploitatieplan is voor de komende tien jaar. Van der Kleij benadrukt dat de provincie de financiële sluitstenen levert." Het is zelfs zo dat hoe meer externe financiering de aanvrager geregeld heeft, hoe meer kans de aanvraag maakt op subsidie. Op deze wijze komen de meest kansrijke projecten het snelst aan de beurt en is het maatschappelijk draagvlak van de projecten gegarandeerd."

Vijftig projecten kwamen tot nu toe in aanmerking voor een bijdrage. Zoals de regeling voorschrijft betreft het onroerend religieus erfgoed zoals de Portugese Synagoge of onroerende monumenten van bedrijf en techniek, zoals een oude slachterij In Zaandijk.

Dreigende sloop in Zaandijk

In 2007 nam Frans Wytema, oud-advocaat en voorvechter van het behoud van het Zaanse erfgoed, contact op met de provincie. De aanleiding voor zijn telefoontje was de op handen zijnde sloop van een houten molenaarswoning in Assendelft. De gemeente had de sloopvergunning al afgegeven. Wytema belde als een van de inwoners van Zaandijk die het huis wilden behouden. Behoud was mogelijk door het te verplaatsen naar Zaandijk en op te knappen. Hij kreeg Van der Kleij aan de telefoon en vroeg aan hem of de provincie subsidie kon geven voor de restauratie van de houten woning. Een subsidie bleek echter niet mogelijk, omdat de woning geen provinciaal of rijksmonument was, maar de provincie wees Wytema wel direct op de mogelijkheid van subsidie voor het pand ernaast, de oude slachterij. Dankzij de provinciale bijdrage voor het restaureren van de slachterij kon Wytema uiteindelijk ook zijn plannen voor de restauratie van de molenaarswoning uitvoeren, en zo bleven beide historische gebouwen behouden voor Zaandijk.

Een nobele hobby

Wytema heeft van jongs af aan een grote belangstelling voor monumenten in de Zaanstreek. In 1970 begon hij als advocaat in Zaandijk en kwam op zoek naar een woning uit bij het houten rijksmonument Verlanenpad 2-4. Dat was zijn eerste restauratieproject. Inmiddels heeft Wytema verschillende monumenten aangekocht en opgeknapt. Uiteindelijk wil hij zijn gehele bezit onderbrengen in de Elout Wytema Stichting. De stichting, genoemd naar de jong overleden zoon van Wytema, zet zich in voor het behoud van het Zaanse erfgoed. Wytema voert de restauraties grotendeels zelf uit. Hij heeft zichzelf geschoold als bouwhistoricus, bouwtechnicus, bouwmeester, restaurateur en bouwvakker. "Als je denkt dat je iets kunt, als je het echt wilt, dan kan je het leren. Dat is een kwestie van goed kijken en goed luisteren," zegt hij. En inmiddels draagt hij zijn kennis over aan jonge mensen die meewerken in zijn projecten. Wytema zoekt voortdurend naar authentieke onderdelen van de oude houten huizen, die vaak nog gewoon bij mensen op zolder of bij antiquairs liggen. "Soms komen inwoners van Zaandijk mij deuren, roosters, tegels of andere materiaal brengen en zeggen dan 'voor uw nobele hobby meneer Wytema'."

Belvédère avant la lettre

"Het heeft weinig zin," benadrukt Wytema, "om je alleen met een historisch object bezig te houden. Je moet je ook met de omgeving van dat object bemoeien. Het behoud van erfgoed bestaat niet alleen uit

het restaureren van een object, maar ook uit zorg voor de directe omgeving, de straat, de buurt, het historisch ensemble. In Zaandijk hebben we daarom in 1995 de Stichting Zaan en Dijk opgericht die inwoners die zich hard willen maken voor het erfgoed en de ruimtelijke kwaliteit in de Zaanstreek verenigt. De Stichting streeft ernaar dat oud Zaandijk en een deel van oud Koog, aan de overzijde van de Schans, worden beschermd samen met de Zaan en de twee aan de overkant gelegen polders. Om dat te bereiken wil de stichting onder andere de monumenten op de eigen oorspronkelijke plek behouden en niet meer verplaatsen. In tien, twintig jaar zullen de oude fabrieken die hier staan verdwijnen en wij vinden het belangrijk om nu al plannen te maken over hoe het er hier straks, met respect voor de cultuurhistorie, uit kan zien. Zelf pak ik het ook zo aan, al veertig jaar verwerf ik object na object en zo herstel ik uiteindelijk buurten en straten en draag ik bij aan het aangezicht van Zaandijk."

De Smuiger, eten in een gebouw vol verhalen

In 2010 opende brasserie De Smuiger, gevestigd in het houten rijksmonument aan de Lagedijk. De Lagedijk ligt op de route die toeristen lopen van het station, via de brug naar de Zaanse Schans. Het pand, uit 1684, was oorspronkelijk slachterij en woonhuis. Veel in het pand herinnert daar nog aan. Uit historisch onderzoek van Wytéma blijkt dat het pand in 1772 is verbouwd en tijdens die verbouwing bracht de toenmalige eigenaar de twee betegelde schouwen of smuigers aan waaraan het huidige restaurant zijn naam dankt. In de 19e eeuw kwam aan de voorkant van het gebouw een winkelpui en tot 1990 behield het gebouw de winkelfunctie. Daarna raakte het pand in verval en vooral de fundering bleek zwaar aangetast. De eigenaar voor Wytéma kon de noodzakelijke restauratie niet bolwerken. Wytéma wel, ook al deed hij er zeven jaar over. Hij laat zich daar echter niet door ontmoedigen, hij zegt: "Een restauratie is als een jongensboek, het is een spannende ontdekkingsreis, een zoektocht naar vele schatten." Wytéma gaat haast als een archeoloog te werk "Ik pel een gebouw af, stap voor stap, laag voor laag, detail na detail. Ik graaf, zoek en vind. Alle aspecten van het gebouw vertellen mij verhalen en al mijn handelingen brengen nieuwe feiten aan het licht. Ik gooi ook niets weg en probeer zoveel mogelijk met gebruik van oorspronkelijke materialen, decoraties en aankleding te werken." Bij de start van de restauratie bleek horeca tot de mogelijke bestemmingen van het pand te horen. "Het heeft lang geduurd voordat ik de juiste exploitant gevonden had. Mijn doel was een restaurant met eten van hoge kwaliteit voor een betaalbare prijs. Dat ontbrak hier in de buurt nog. Uiteindelijk is het goed gelukt, de oude Slachterij is nu een goedlopend restaurant."

De ervaring van twee verschillende projecten met één subsidieregeling

De Portugese Synagoge en de Smuiger verschillen sterk van elkaar, de overeenkomsten bestaan uit de monumentenstatus, een restauratieproject en een provinciale subsidie. Hoe kijken beide initiatiefnemers terug op de subsidieaanvraag? Wytéma is, net als Cahen, zeer positief over het contact met de provincie. "Ik ben met de subsidie voor de Smuiger heel erg geholpen en ik vond het contact met de provincie zeer goed." Maar Wytéma heeft, in tegenstelling tot Cahen, wel wat moeite met de voorwaarden van de regeling. "Wat ik wel moeilijk vind aan de TWIN-H-regeling is dat ik vooraf een begroting en een restauratieplan moet overleggen. Ook moest ik vergunningen hebben en daarvoor voldoen aan bepaalde veiligheidsvoorschriften. Die voorwaarden staan soms haaks op mijn werkwijze of dragen niet bij aan de kwaliteit van de restauratie. Wanneer ik een restauratie start, weet ik gewoon nog niet wat ik ga tegenkomen. Zeker bij de houten panden bestaat het pand uit allerlei lagen en weet je pas wat je moet doen wanneer je een laag hebt doorgrond. Wanneer ik moet voldoen aan funderingsvoorschriften dan moet ik beton storten, maar ik kies voor het toepassen van de traditionele funderingstechnieken. Een subsidieregeling die bestemd is voor restauraties zou misschien iets meer rekening kunnen houden met de specifieke kenmerken van elke restauratie." Cahen is tevreden over de regeling. "Ik kreeg veel medewerking van de provincie en ik merkte ook dat men veel waardering had voor wat we met deze restauratie beogen. De procedure was transparant en

ook voor de verantwoording van de subsidie gelden duidelijke regels. Ik hoop dan ook dat we voor onze andere projecten zoals de Hollandse Schouwborg opnieuw subsidie kunnen krijgen."

De specifieke rol van de provincie Noord Holland in cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit

Cahen is overtuigd van een rol voor de provincie in de monumentenzorg "Juist bij de Portugese Synagoge zie je hoe belangrijk het is dat het publiek een belangrijk monument kan bezoeken en zo in stilte kan zitten en kan genieten van vakmanschap en geschiedenis. Het is belangrijk dat we elke keer opnieuw de jonge generaties historisch besef bijbrengen, dat we ons blijven herinneren waar we vandaan komen en zonder de provincie zou dat voor een deel niet meer mogelijk zijn. En daarnaast levert de investering van de provincie een toename van het toerisme op." Desgevraagd ziet Wytéma de rol van de provincie vooral in het verbinden van cultuurhistorie met ruimtelijke kwaliteit. "De provincie levert een goede bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit en het behoud van cultuurhistorie. Het kan alleen nog wel beter. Bijvoorbeeld door in de provinciale organisatie beter samen te werken. Een voorbeeld: vanaf de brug naar de Zaanse Schans heb je nu goed zicht op de oude huizen langs beide zijden van het water. Dat uitzicht heeft grote cultuurtoeristische waarde. En wat doet de provinciale afdeling die zich met waterveiligheid bezighoudt? Die wil pal in dat uitzicht grote calamiteitenpalen plaatsen. In plaats daarvan zou de provincie samen met de gemeente meer kunnen en moeten doen aan de aantrekkelijkheid van de route door Zaandijk naar de Zaanse Schans. Toeristen krijgen nu een mooi opgeknapte slachterij mee, maar ook veel lelijke elementen."

De toekomst

Zowel Cahen als Wytéma vinden het belangrijk dat de TWIN-H-regeling blijft en ook Van der Kleij ervaart de noodzaak van het bestaan van de regeling. "Voor de eerste tender in 2011 ontvingen we alweer negentien aanvragen waarvan we er maar drie of vier kunnen honoreren. Er komen bijvoorbeeld veel aanvragen binnen voor de restauratie van religieus erfgoed. Veel religieus erfgoed kan alleen behouden blijven wanneer het gebouw nieuwe functies krijgt maar dat vraagt altijd om bouwkundige aanpassingen." Van der Kleij vertelt ".dat de provincie nog vier miljoen euro beschikbaar heeft voor de komende twee jaar en daarbij goede hoop heeft op cofinanciering van het rijk." De vraag is of de rijksoverheid daartoe besluit. Cahen merkt de gevolgen al van de bezuinigingen van het rijk en vreest dat de subsidies alleen maar terug zullen lopen. Hij constateert dat de TWIN-H-regeling cultureel ondernemerschap stimuleert en dat is belangrijk, het is een beloningssubsidie en dat past bij ondernemende mensen en stimuleert ook andere culturele partijen tot een nieuwe mentaliteit. "Fantastisch instrument," zegt Cahen, "alleen gaan steeds meer financiers er toe over alleen 'het laatste stuk' te financieren en we hebben natuurlijk niet alleen voor de 'top' maar ook altijd financiers voor de start en de basis van een project nodig."

En tot slot benadrukken zowel Wytéma, Cahen als Van der Kleij dat de regeling een belangrijke bijdrage levert aan de economische ontwikkeling in Noord-Holland, aan het behoud van oude ambachten, het toerisme, de ruimtelijke kwaliteit, het historisch bewustzijn en aan burgerinitiatief en burgerzin. TWIN-H is dus een regeling met een groot effect.

Oneindig

Oneindig Noord-Holland

Programmaliijn: Levend Verleden

Doel: Noord-Hollands erfgoed behouden en promoten waardoor meer Noord-Hollanders zich bewust worden van hun verleden en dit ook kunnen zien en bezoeken.

Uitvoeringsprogramma: Vertellen en Ontsluiten

Doel: Meer bewoners en bezoekers interesseren voor en actief betrekken bij de Noord-Hollandse (cultuur)historie.

Onderdeel: Opzetten van Noord-Hollands Digitaal Museum (tevens het resultaat).

Het project is verbonden met onderdeel 'Ontwikkelen van een Culturele Biografie van Noord-Holland' die een zo volledig mogelijk beeld moet geven van de historie van de provincie tot nu toe.

Het is gelukt om een digitaal museum voor Noord-Holland op te zetten, waaraan tot nu toe twaalf grotere erfgoedinstellingen zijn verbonden van wie de digitale collecties ook (deels) toegankelijk zijn via de website Oneindig Noord-Holland. Inmiddels participeren zestig erfgoedinstellingen – waarvan het merendeel historische verenigingen en kleinere musea – door historische verhalen aan te leveren voor de website van Oneindig Noord-Holland.

Oneindig Noord-Holland is de naam van een interactieve website die het culturele erfgoed in de provincie via verhalen tot leven brengt. Geschreven verhalen, maar ook beelden, video's en geluidsfragmenten zijn op het platform te vinden, over mensen, objecten, monumenten, gebeurtenissen, plekken. Een groot aantal erfgoedinstellingen heeft zich, inclusief hun digitale collecties, aan Oneindig Noord-Holland verbonden. De provincie is initiatiefnemer en eigenaar van de site.

De naam Oneindig Noord Holland roept weidsheid en een verre horizon op, evenals het beeld van een eindeloze stroom aan verhalen en wekt de indruk voor altijd te blijven bestaan. Of dat ook voor het platform geldt, is een van de gespreksonderwerpen met drie mensen die bij het project betrokken zijn: Caroline Smook (provincie Noord-Holland, programmaleider Oneindig Noord-Holland), Paul Post (directeur Regionaal Archief Alkmaar) en Michel Hommel (vroeger hoofd publiekszaken van Beeld en Geluid in Hilversum, nu hoofd publiekszaken Teylers Museum Haarlem).

Niet zomaar de wereld in

'Maakt verborgen verhalen zichtbaar' was het credo waarmee de website begin januari 2011 op Marken werd gelanceerd. Daar gingen twee jaren van ontwikkeling en voorbereiding aan vooraf. In februari 2009 besloten Provinciale Staten van Noord-Holland om tot en met 2012 drie miljoen euro te reserveren voor een digitaal museum dat het culturele erfgoed van Noord-Holland toegankelijk moest maken voor een breed publiek. Onder leiding van de provincie werden expertmeetings georganiseerd, lessen getrokken uit vergelijkbare projecten en intensieve gesprekken gevoerd met erfgoedinstellingen – niet alleen om hun interesse te peilen en hun kennis en ideeën aan te boren, maar ook om een aantal van hen vanaf het begin actief bij het project te betrekken. Uit al deze verkenningen kwam naar voren dat men het digitale museum méér wilde laten zijn dan alleen een toegang tot de digitale collecties van Noord-Hollands erfgoedinstellingen. Daarom werd het project verbonden met een ander, de culturele biografie van Noord-Holland, dat het doel had om de verhalen van Noord-Holland 'op veelzijdige en innovatieve wijze te presenteren'.

"Duidelijk was dat we niet zomaar een website de wereld in konden sturen," vat programmaleider Caroline Smook alle voorbereidingen met enig gevoel voor understatement samen.

Veel meer dan een website

“Het gebruik van verhalen als toegang tot het cultureel erfgoed was een belangrijk uitgangspunt, maar we hadden er nog een aantal,” vervolgt Smook. “Het was essentieel om een hecht en stevig netwerk te bouwen met de erfgoedorganisaties, groot én klein, musea én archieven, en goed na te denken over hoe we de verschillen in wensen en belangen konden verenigen. Dat netwerk moest het project gaan dragen en alle inhoud leveren – hun collecties of delen daarvan en de verhalen daarbij. We besloten ook dat we een werkelijk innovatieve en aantrekkelijke technische infrastructuur moesten bouwen die deze digitale collecties kon ontsluiten en onderling verbinden. Dat vereiste in de eerste plaats de ontwikkeling van een adequate zoekmachine die toegang kan bieden tot al die collecties. Bovendien wilden we een interactief platform dat bezoekers stimuleert ook zelf verhalen te plaatsen. We wilden de mogelijkheden van de sociale media en de smartphone benutten. Het percentage van smartphonebezitters stijgt snel; eind 2010 was veertig procent van de Nederlanders al in het bezit van zo'n ding. En, ook een belangrijk uitgangspunt, we wilden het digitale platform van Oneindig Noord-Holland koppelen aan fysieke activiteiten: aan publieksprojecten en publiekscampagnes. Oneindig Noord-Holland moest veel meer dan een website zijn. Met de fysieke kant wilden we mensen echt bereiken en het project laten doordringen tot in alle haarvaten van de samenleving.” Smook vertelt dat deze ambities werden neergelegd en uitgewerkt in een plan van aanpak op grond waarvan de provincie besloot het project door te laten gaan. In maart 2010 werd een consortium gevormd van drie bureaus (waaronder een communicatiebureau en een creatief bureau) en ging men van start met een intern projectteam en een externe kwartiermaker – met een achtergrond in communicatieadvies, wat het belang onderstreept dat de provincie aan communicatie en interactie hecht.

Goed gegroeid

“In de negen maanden die voorafgingen aan de lancering in januari 2011, is het kind goed gegroeid,” constateert Smook. Er is een interactieve website gebouwd en er zijn een thesaurus en applicaties voor de smartphone ontwikkeld. Er is een stevige redactie gevormd om genoeg verhalen te genereren. Elke regio heeft een regiocorrespondent, negen in totaal, lokaal bekende (kunst)historici met een netwerk in de regio die verhalen schrijven of leden in het netwerk - zoals de historische verenigingen - activeren om dat zelf te doen. Verder is er aansluiting gevonden bij grote evenementen, zoals theaterfestival Karavaan en onlangs de wielerronde van Noord-Holland. Inmiddels zijn tal van erfgoedinstellingen verbonden aan Oneindig Noord-Holland - van Beeld en Geluid in Hilversum tot het Marinemuseum in Den Helder, van Singer in Laren tot het Goois Natuurreservaat, van historische vereniging tot het Regionaal Archief Alkmaar. Zo'n zestig erfgoedinstellingen - waaronder veel historische verenigingen en kleinere musea - leveren verhalen voor de website Oneindig Noord-Holland en van twaalf erfgoedorganisaties zijn de digitale collecties gekoppeld aan Oneindig Noord-Holland.

Ik was erbij

Het Regionaal Archief in Alkmaar is daar een van. Paul Post is er directeur. Het archief huist op een splinternieuwe locatie, de werklieden zijn nog druk bezig in de hoge witte gangen. “Oneindig Noord Holland kwam precies op het goede moment,” zegt Paul Post. “Wij waren hier bij het archief aan het zoeken naar hoe we onze rol op internet konden verbeteren. En we waren bezig met verhalen. Jarenlang hadden we onder de titel ‘Ik was erbij’ een rubriek in de Alkmaarsche Courant met grote en kleine historische gebeurtenissen aan de hand van een foto. Mensen konden reageren en dat gebeurde ook. Sommige verhalen riepen heel veel reacties op, mensen knipten het uit en stuurden het naar familie over de hele wereld. Later volgden nog twee bundels met een deel van de verhalen en reacties. Die bundels verkochten zeer goed. Wij vroegen ons naar aanleiding daarvan af of we niet zoiets op internet zouden kunnen doen.” Hij snapt de kracht van verhalen goed, al vindt hij

het wel een beetje een 'hype'. Verhalen vertellen kleine geschiedenissen, persoonlijk en sterk aan een plek of een persoon, familie of buurt verbonden. Hij vindt die waardevol omdat ze de grotere geschiedenis toegankelijk maken. "En ja, Oneindig Noord-Holland voorzag ook in onze behoefte aan meer 'exposure' van onze gigantische collectie," besluit Post. "In die zin werkte het project als een vliegwiel dat aanslingerde wat al zachtjes was begonnen."

Polygoonbeelden

Het in het Hilversumse mediapark gelegen instituut, archief en museum 'Beeld en Geluid' werd ook door de provincie benaderd. "In de eerste plaats werd Beeld en Geluid natuurlijk gevraagd, omdat we in Noord-Holland liggen," vertelt voormalig hoofd publiekszaken Michel Hommel. "Beeld en Geluid had al veel ervaring met het toegankelijk maken van digitale collecties voor publiek. We hebben ja gezegd omdat we een enorme collectie aan beeldmateriaal hadden, over elke instelling in Noord-Holland hadden we wel iets. En we deden natuurlijk ook mee omdat we het interessant vonden in Noord-Holland meer publiek te bereiken. Voor Beeld en Geluid is Noord-Holland een beetje afgesloten namelijk, Amsterdam zit ertussen."

Het ter beschikking stellen van beeldmateriaal verliep overigens niet zo eenvoudig als gedacht. Het merendeel van het materiaal is eigendom van de omroepen - en daar zou Oneindig Noord-Holland rechten over moeten betalen. Uiteindelijk zijn alleen filmpjes waarvan Beeld en Geluid wel zelf de rechten heeft, zoals het Polygoonjournaal, aangeleverd - met verhalen daaromheen.

Een plek om te bezoeken

Onlangs is Teylers Museum - waar Hommel tegenwoordig werkt - in het project gestapt. Hommel vindt dat het Teylers goed past in het concept van Oneindig Noord-Holland. "Dat komt omdat de identiteit van Teylers helder is. Dit museum heeft een heel eigen geschiedenis, een eigen gezicht en is gevestigd op een unieke locatie. Het museum staat op de nominatie om Werelderfgoed te worden. Het is voor het publiek echt een plek om te bezoeken en dat willen wij zoveel mogelijk mensen laten weten." Hommel hoopt dat Teylers via de website meer bezoekers naar zich toe zal trekken - wat hij overigens nog niet meet.

Technisch vindt Hommel de site zeker vernieuwend, vooral door de inzet op interactie met de gebruiker - alleen komt die interactie nog te weinig van de grond. "Ik denk dat de website nog te weinig publiek bereikt en te weinig de beoogde interactie op gang brengt. Het publiek is versnipperd, we zijn er enerzijds voor een oudere generatie die meer gericht is op de ouderwetse media - papieren brochures doen het nog altijd goed. Anderzijds loopt de jongere generatie alweer sneller waar het gaat om nieuwe media. Ook voor musea is Twitter tegenwoordig een belangrijk kanaal."

Browsers en zoekers

Gevraagd naar zijn beoordeling van het project, zegt Paul Post van het Regionaal Archief Alkmaar: "Mensen komen op de site terecht via allerlei wegen, grote evenementen zoals de Karavaan of de wandelvierdaagse, maar ook via QR-codes en krantenartikelen." Hij vindt de verbinding met de Karavaan, de tv-serie van RTV Noord-Holland en andere evenementen goed. "Met de wandelvierdaagse zie ik mijn doelgroepen lopen: stoere vitale zestig plussers met wandelschoenen en rugzak."

Als hij naar de bezoekers van de website van het Regionaal Archief kijkt, onderscheidt hij twee typen: de 'browsers' en de 'zoekers'. Met de browsers bedoelt hij de mensen die via via het internet afstruinen en onderweg allerlei leuke weetjes tegenkomen. "Die mensen bedienen je goed met een interessante webomgeving die hen uitdaagt verder te zoeken. Oneindig Noord-Holland biedt de browser iets leuks en brengt hem of haar in contact met de website van het archief." Zoekers zijn

mensen die weten wat ze zoeken, die gericht op zoek zijn naar bepaalde informatie. Voor de zoekers biedt Oneindig Noord-Holland te weinig, vindt Post, omdat de thesaurus te oppervlakkig doordringt tot de digitale collectie van het regionaal archief.

Meer focus

Post en Hommel wijzen er beiden op dat nóg beter nagedacht moet worden over het publiek van Oneindig Noord-Holland. Voor wie doe je het? En waarom? Wil je de mensen uiteindelijk fysiek naar de erfgoedinstellingen brengen of vind je het voldoende dat ze de digitale collecties bezoeken? Richt je je primair op toeristen of op bewoners? Voor bewoners is 'Noord-Holland' namelijk een kunstmatige identiteit, die verbinden zich met hun stad of streek, niet met de provincie. En welke verhalen vinden toeristen interessant?

Ook Caroline Smook somt een aantal cruciale vragen op die om bezinning roepen. "Moeten we blijven inzetten op 30.000 bezoekers per maand of mogen we tevreden zijn met 10.000? Moeten we onze aandacht richten op brengers van verhalen of laten we het leeuwendeel over aan onze meest actieve partners?"

Belangrijk punt van aandacht vindt zij ook het onderzoek naar verdienmodellen. "Toeristische aanbieders zijn bijvoorbeeld geïnteresseerd in de verhalen die Oneindig Noord-Holland biedt," vertelt Smook. "We zijn met een aantal in gesprek om te kijken of we deals kunnen maken. Nu nog in de vorm van pilots, omdat de provincie niet als commerciële partij kan opereren." In de komende tijd wordt via een aantal expertmeetings met marketeers verder verkend hoe dergelijke verdienmodellen eruit zouden kunnen zien.

Toekomst

Duidelijk is dat de rollen binnen het project moeten gaan veranderen. De provincie heeft bij het ontwikkelen van dit project sterk ingezet en veel geïnvesteerd in de relaties met de partners – met het idee dat de provincie zich in een later stadium meer uit het project kan terugtrekken. "We hebben één op één gesprekken gevoerd met de grotere organisaties en we hebben de regiocorrespondenten als vraagbaak voor de kleinere partners. Persoonlijke aandacht was steeds het sleutelwoord," aldus Smook. "We hebben gezamenlijk iets ontwikkeld zonder dat we van tevoren precies wisten wat het ging opleveren. Erg motiverend daarbij is dat we merken dat we voorop lopen, landelijk en in Europees verband. Er is veel interesse voor dit project."

Maar de financiering van het project na 2012 – wanneer de provinciale subsidie stopt – is nog onzeker. Misschien zullen de verdienmodellen iets opleveren. Een optie is ook het project over de grenzen van Noord-Holland heen te brengen en andere provincies als co-financiers over de streep te trekken. Smook vertelt dat bij een aantal provincies belangstelling is. En wat kunnen de rol en bijdrage van de partners zelf zijn? Duidelijk is dat de bezuinigingen in de culturele sector een stempel zullen drukken.

Paul Post noemt het voortbestaan van Oneindig Noord-Holland, ondanks het feit dat hij het een project met enorm veel potentie vindt, wankel. "Hoe houd je partners betrokken, de grote én de kleine, zonder de garantie dat Oneindig Noord-Holland blijft voortbestaan?" Hij ziet het niet voor zich dat een aantal erfgoedinstellingen zelf de verantwoordelijkheid neemt. Iedereen wil een andere kant op. Post en ook Michel Hommel zijn ervan overtuigd dat instellingen zich door de bezuinigingen zullen terugtrekken op hun kerntaken. "De grote klap voor de musea valt in 2013. Veel leuke dingen die niet meteen zichtbaar resultaten opleveren, zullen dan sneuvelen," aldus Hommel.

Hij ziet de provincie als de grote, noodzakelijke motor voor en achter het project. "De provincie heeft er flink aan getrokken, hun rol was sturend en richtinggevend, het is echt hun project." Hij ziet de provincie dan ook als de enige partij die een dergelijk project mogelijk kan maken. "Musea hebben wat dit betreft teveel eigenbelangen en die gaan voor op het overkoepelend belang. En juist dat overkoepelende, algemene belang van cultuur en geschiedenis is belangrijk. Dat is een groot goed. Dat moet je, net als onderwijs, niet volledig aan de markt overlaten."

Hoe het Zwaantje van Zijpe tot leven kwam

Erfgoededucatieproject 'het Zwaantje van Zijpe'

Programmalijs: Genieten en Meedoen

Doel: Noord-Holland heeft een zeer ruim en veelzijdig cultuuraanbod voor bewoners en bezoekers. Wij willen meer bewoners en bezoekers van Noord-Holland laten deelnemen aan kunst en cultuur.

Uitvoeringsprogramma: Leren en Ontdekken

Doel: De Noord-Hollandse jeugd wordt zoveel en zo divers mogelijk in aanraking gebracht met kunst, erfgoed en media.

Evaluatie: het Zwaantje van Zijpe kwam tot stand met ondersteuning van de uitvoeringsregeling samenwerkingsprojecten cultuureducatie. Het is een succesvol voorbeeld van hoe duurzame relaties gestimuleerd worden: acht scholen voor primair onderwijs zijn een samenwerkingsverband aangegaan en daarbij is ook een aantal historische verenigingen en culturele instellingen betrokken. De scholen en culturele instellingen hebben zich voor meerdere jaren aan dit project verbonden. Het project zorgt ervoor dat alle basisschoolleerlingen in de gemeente Zijpe op jonge leeftijd in aanraking worden gebracht met de geschiedenis en cultuur van hun streek. Uitzonderlijk bij dit project is dat niet een interne cultuurcoördinator (ICC-er) van de school maar een (oud)onderwijzer als vrijwilliger het project heeft ontwikkeld.

Bovenop het gemeentehuis van Zijpe staat een open toren waarin een zwaan huist. Een stenen zwaan, wit geschilderd, met een gouden kroontje om de hals. Het is de zwaan uit het wapen van Zijpe dat stamt uit de zeventiende eeuw. Het is ook Zwaantje van Zijpe geworden, het centrale personage dat Jaap Witte heeft gebruikt in zijn erfgoededucatieproject voor de onderbouw van de acht basisscholen in de gemeente Zijpe. Het project kwam tot stand met behulp van een subsidieregeling van de provincie die samenwerking tussen scholen en culturele instellingen en kunstenaars in Noord-Holland wil stimuleren.

Projectleider Jaap Witte, Michelle Schouten (beleidsmedewerker gemeente Zijpe) en Sietske Dreschler (Plein C, voormalig Bureau Erfgoededucatie) vertellen over hoe dit erfgoedproject tot stand is gekomen, wat het brengt en hoe het verder moet.

Nieuwsgierigheid opwekken

Jaap Witte is zo'n onderwijzer van de oude stempel, met alle eigenschappen die je je daarbij voorstelt. Meester Jaap zou je bijna zeggen, al is hij inmiddels met pensioen. Hij heeft grijze haren, weet heel veel, vooral van geschiedenis en de natuur - en vertelt daar graag over. Hij heeft er een enorm plezier in om bij kinderen nieuwsgierigheid en respect voor hun omgeving op te wekken.

De Zijpe is een 'bedijking', vertelt hij. De Zijpe was een soort waddengebied dat in 1597 met een dijk werd omgeven en een goede afwatering kreeg. "Als je het over de drooglegging van de Zijpe hebt, heb je het eigenlijk over de Gouden Eeuw," zegt Jaap. "Rijkdom begon te komen, kooplieden wilden hun geld gaan beleggen in bedijkingen om nieuw land te winnen. De opbrengsten van dat land, vlees en graan, konden ze dan weer op hun schepen vervoeren en verhandelen."

Overigens, dat kroontje om de hals van het Zwaantje van Zijpe duidt aan dat het om een tamme zwaan gaat. In de zeventiende eeuw werden zwanen gehouden op het Zwanenwater om hun dons, hun veren en om hun vlees – een delicatessie in die tijd.

Calle en Maartje

Calle, Maartje en het Zwaantje zijn de personages die het project dragen. Calle en Maartje zijn twee kinderen van een jaar of vijf die Zwaantje van Zijpe vinden, ergens in het Zwanenwater – een natuurgebied vlakbij Callantsoog. Zwaantje is neergestort en heeft haar kroontje verloren – dat de kinderen voor haar terugvinden. Met dat kroontje kan Zwaantje toveren, ze kan zichzelf heel groot en heel klein maken – wat het makkelijk maakt om haar zomaar onder je pet mee te nemen. Wat ze ook kan: zich samen met de kinderen terug in de tijd toveren. En weer terug.

Zwaantje is de verbindende schakel tussen de kinderen, de wereld van hier en nu en de wereld van vroeger. Door Calle en Maartje kunnen de kleuters zich identificeren met het verhaal en zich verbinden met Zwaantje. En het is door Zwaantje dat de kinderen leren over familie en generaties, over de geschiedenis van hun dorp, over oude dingen – zoals de poepdoos en de dorsvlegel – en oude beroepen, over de natuur en ook over de bloembollen. Er is ook een zwanenbordspel waarmee ze de geschiedenis van Zijpe verkennen en een poppenkast met grote poppen die het verhaal van Zwaantje vertellen. Zwaantje gaat overal mee naar waar de kinderen heen gaan met hun klas: de bibliotheek, museumboerderij Tante Jaantje en het Zwanenwater. Een dorpsgids leidt hen rond in hun eigen dorp en vertelt hen alles over de geschiedenis ervan. Al deze uitstapjes zijn in het project opgenomen.

Het begon met ‘van Sipe tot Zijpe’

Zwaantje van Zijpe vormt in combinatie met het erfgoedproject ‘Van Sipe tot Zijpe’ voor groep 5 tot en met 8 een doorgaande leerlijn. Jaap ontwikkelde ook dat project. Eigenlijk begon het allemaal met ‘Van Sipe tot Zijpe’. Hij was net verhuisd naar ‘t Zand, waar hij als vrijwilliger en invalkracht voor de bovenbouw van de basisschool ging werken. De directeur van die school had gehoord dat hij bij de ontwikkeling van een werelderfgoedproject in de Beemster betrokken was geweest en vroeg of hij niet ook zoiets kon doen voor hun school. Jaap zei ‘ja’ en het balletje ging rollen. De andere zeven scholen in de gemeente – Zijpe bestaat uit verschillende dorpen, waaronder Petten, Callantsoog, en ‘t Zand – hadden ook belangstelling. Jaap besloot meteen dat hij het niet alleen wilde doen en formeerde een stuurgroep waarin vertegenwoordigers van alle scholen zaten. “Ik had geen zin in éénrichtingsverkeer,” verklaart hij. Hij legde contact met Bureau Erfgoededucatie (nu Plein C) voor ondersteuning bij de organisatie en de financiering van het project. Ondertussen verzamelde hij een schat aan historische kennis over het gebied – waarbij hij hulp kreeg van Frank van Loo, “een inmiddels overleden maar zeer befaamd historicus. En het historische geweten van Zijpe.”

Geen gesneden koek

‘Van Sipe tot Zijpe’ bleek een succes en dus werd het tijd om voor de onderbouw iets te maken dat daarop aansloot. Het feit dat Jaap voor de tweede keer een dergelijk project ontwikkelde, betekende niet dat het gesneden koek was. Kleuters vragen een heel andere benadering, hun wereld is ook nog veel kleiner dan die van wat oudere kinderen. Het is daarom ook goed om aparte projecten te ontwikkelen voor de boven- en de onderbouw.

Zo’n subsidieaanvraag maken vond hij eigenlijk nog het lastigst. Er zijn beleidsmatige kwesties die hem parten spelen, zoals het moeten verantwoorden waarom natuureducatie zo’n belangrijk onderdeel van het project is. Voor hem zelf is dat evident, “natuurhistorie is een wezenlijk onderdeel van ons erfgoed”, maar dat moet hij dus steeds goed uitleggen. Ook het vertalen van de projectdoelen in onderwijsdoelen vindt hij een exercitie. Het kost hem veel tijd die hij liever in het project zelf zou steken.

Gelukkig bood Bureau Erfgoededucatie opnieuw ondersteuning bij de subsidieaanvraag en opnieuw was het wachten op het verlossende woord. En dat kwam. De provincie financierde 75 procent van kosten, de rest werd via de scholen (in uren), de gemeente en het kinderfonds van de Stichting Van Strijen bekostigd.

Bij gratie van vrijwillige inzet

Net als bij ‘Van Sipe tot Zijpe’ betrok Jaap voor de ontwikkeling van ‘Zwaantje van Zijpe’ de scholen via de stuurgroep - waar inmiddels vooral ICC-ers (interne cultuur coördinatoren) in waren gekomen. En leerkrachten van de onderbouw, want die hebben verstand van kleuters. Hij verzamelde ideeën,

benoemde thema's, maakte schema's, verzamelde fotomateriaal, zocht een creatief team bij elkaar met wie hij het verhaal en de tekeningen ontwikkelde, haalde de bibliotheek bij het project evenals historische verenigingen, museumboerderij Tante Jaantje in Callantsoog en talloze anderen – een waarlijk zwaan-kleef-aan-effect ontstond.

“Zo'n project bestaat bij gratie van vrijwilligers,” vertelt Jaap. “Heel veel vrijwilligers met heel veel inzet en betrokkenheid. Zo'n project heeft een organische ontwikkeling waarbij het een uit het ander voortkomt. Iemand kent nog iemand die poppenspelpoppen kan maken of een bollenboer die wel bloembollen aan scholen wil schenken. Iemand die in de dagopvang voor geestelijk gehandicapten werkt, kent dan weer een jongen die heel goed kan houtsnijden en die alle pionnen voor de zwanenbordspellen kan maken. Sommige mensen zijn heel belangrijke schakels in het project. Zoals een directeur van een van de basisscholen die de koppeling maakte met een moeder op zijn school die goed kon tekenen, die in het bestuur van een historische vereniging zit die ook nog eens in museumboerderij Tante Jaantje huist. En dan zegt je buurvrouw opeens dat zij veel ervaring heeft in poppenkastspel. En wordt haar man later degene die bij het poppenspel van Zwaantje van Zijpe onweer en bliksem maakt zo ontstaan allemaal lijntjes en verbanden die zo'n project máken.” Toen hij op een rijtje moest zetten wie bij het project betrokken was, kwam hij op 84 mensen uit. “En niemand doet het om er rijk van te worden.”

Als projectleider blijft Jaap de spil die het project op koers houdt.

Compleet lespakket

En nu ligt het lespakket van Zwaantje van Zijpe er: een zeer complete docentenmap (waarin ook allerlei praktische informatie is opgenomen, zoals adressenlijsten en contactpersonen, voorbeeldbrieven aan ouders, etc.), een cd-rom, twee leskisten per school, vertelpoppen, prentenboeken, zwanenbordspellen, een poppenkast met poppen en andere toebehoren, zwaantjeshoeken in de plaatselijke bibliotheken met presentaties en kisten met materiaal voor het bezoek aan museumboerderij Tante Jaantje. Via de ouders van de kinderen maar ook via Radio Noord-Holland werd een oproep gedaan spullen van vroeger te geven en nu is in elke school een klein museum ingericht. Na een pilotfase met onderbouwleerlingen van twee scholen, gaat het project het komende schooljaar officieel van start.

Impuls voor het gemeentelijk cultuurbeleid

Michelle Schouten, beleidsmedewerker van de gemeente Zijpe die ook cultuur in haar pakket heeft, vertelt dat de gemeente van meet af aan enthousiast was en niet alleen een financiële bijdrage aan beide erfgoedprojecten leverde, maar ook in facilitaire zin ondersteuning bood. Zo werd het project in het gemeentehuis gepresenteerd. “Het gemeentelijk cultuurbeleid kreeg een impuls door de erfgoededucatieprojecten, vooral door het eerste project, ‘Van Sipe tot Zijpe’. In de cultuurvisie van 2008 is erfgoededucatie dan ook als speerpunt benoemd.”

Sietske Dreschler, die ‘Zwaantje van Zijpe’ vanuit (destijds) Bureau Erfgoededucatie begeleidde en ook betrokken was bij de ontwikkeling van ‘Van Sipe tot Zijpe’, vertelt hoe gemeenten elkaar hebben aangestoken. “In 2008 werkte ik in de regio Noordkop. Er waren toen – naast Zijpe – twee andere gemeenten die net een cultuureducatieproject hadden ontwikkeld: Niedorp en Wieringen. Daarna wilden ook Schagen, Anna Pauwlowna en de Wieringermeer een project. Den Helder en Texel hadden al langer erfgoededucatieprojecten lopen. De rol van de gemeente verschilt sterk. Soms neemt de gemeente het initiatief maar draagt financieel niets bij. Soms nemen scholen het initiatief en krijgen dan de gemeente mee, ook financieel. De gemeente Zijpe is overigens sterk betrokken geweest bij beide projecten.”

Goede regeling

Dat de provincie maximaal 75 procent van de kosten subsidieert en dat je dus zelf minimaal voor de overige 25 procent moet zorgen, vindt Jaap een heel reëel principe. “Het maakt dat je niet te gemakkelijk denkt over het geld. En de gemeente heeft ook een taak.”

Michelle Schouten van de gemeente Zijpe beaamt dit, hoewel de gemeente voor het Zwaantje minder geld beschikbaar stelde dan voor ‘Van Sipe tot Zijpe’. Ze vindt het belangrijk dat de bijdrage van de scholen zichtbaar wordt in de begroting, in de vorm van het aantal uren dat leerkrachten in het project steken.

Ook Sietske Dreschler van Plein C ziet het principe van matching als positief. Scholen worden erdoor gestimuleerd om na te denken waar ze geld vandaan kunnen halen en hoe ze het draagvlak voor hun project kunnen vergroten. “De regeling zit goed in elkaar,” zegt ze. “Het is wel een kluif, maar je krijgt er wel wat voor. Het bedrag dat je kunt aanvragen is groot, maximaal 40.000 euro, daar mag je ook wel wat voor doen!”

Ze herkent aan de andere kant ook wel de moeite die Jaap heeft gehad met de aanvraag. “Je ziet bij vrijwilligers en leerkrachten dat ze vooral heel praktisch zijn en moeite hebben met het invullen van zo’n subsidieaanvraag.” Ze bekent dat ze soms zelf in dubio staat, omdat ze ziet hoe druk deze mensen het hebben en hoe snel zijzelf even een begroting kan maken of even die onderwijsdoelen neer kan zetten. Maar het is de taak van Plein C (en dit was ook de taak van Bureau Erfgoededucatie) om te adviseren en te begeleiden. “Het plan moet echt uit de koker van de school of de culturele instelling komen. Door het steeds terug te leggen, krijg je wel meer hun eigen ideeën in het project.”

Versterken infrastructuur

De regeling doet wat hij doen moet, namelijk verbanden laten ontstaan tussen culturele instellingen en scholen. “In de kop van Noord Holland heb je veel kleine erfgoedorganisaties: kleine musea, historische verenigingen,” vertelt Sietske Dreschler. “Eigenlijk is het Marinemuseum in Den Helder een van de weinige grote erfgoedorganisaties in de Noordkop met een eigen educatieve kracht. Vaak willen leerkrachten wel naar zo’n klein museum toe, maar daar moet dan ook wel iets te doen zijn. Juist projecten als Zwaantje van Zijpe maken dat daarvoor iets ontwikkeld wordt.”

Michelle Schouten van de gemeente Zijpe zegt eigenlijk hetzelfde. Ze ziet dat ‘Zwaantje van Zijpe’ een link legt tussen de scholen en de bibliotheek, de museumboerderij, de historische vereniging Callantsoog, de molen, het terreinbeheer van het Zwanenwater. “Al die organisaties hebben elkaar leren kennen en ook allemaal een gezicht gekregen.” Daar profiteert zijzelf ook van. Ze heeft deze organisaties, waar de gemeente ook mee te maken heeft, op een leuke manier beter leren kennen via Zwaantje van Zijpe.

De echte winnaars zijn natuurlijk de kinderen, want die leren met veel plezier hun omgeving kennen. En ze krijgen na groep 4 een herinneringsboek van Zwaantje van Zijpe mee (en vervolgens ook nog eens na groep 8 het van Sipe tot Zijpe boek).

Administratieve rompslomp

Er is wél een punt dat Jaap echt van het hart moet en dat is de administratieve rompslomp die het project met zich meebrengt. Bijvoorbeeld dat vrijwilligers voor een kleine vergoeding een VAR (verklaring van zelfstandig ondernemerschap) moeten hebben om betaald te mogen krijgen. Of gedoe met bonnetjes die je niet hebt voor spullen die gekocht zijn op de rommelmarkt. Die worden niet geaccepteerd door de administratie van de school. Maar hoe moet je dan je kosten verantwoorden? Daar zou Jaap wel graag wat duidelijke richtlijnen voor krijgen – zodat hij niet steeds zelf het wiel hoeft uit te vinden.

Michelle Schouten van de gemeente Zijpe herkent dit probleem, ook vanuit het welzijnswerk. Administratieve rompslomp zorgt er soms voor dat vrijwilligers compleet afhaken. "Heel erg jammer om enthousiasme op deze manier in de kiem te zien smoren."

"Dit punt ligt echt bij de schoolbesturen," vertelt Sietske Dreschler van Plein C. "Er bestaan heel formele schoolbesturen, er zijn er ook die de regels wat losser hanteren." Dit probleem ligt volgens haar echter buiten de invloedssfeer van de provincie en kan niet opgelost worden door de regeling anders in te richten.

Het project levend houden

En hoe gaat het verder met Zwaantje? Het project is voor vijf jaar geborgd, de scholen hebben voor vijf jaar toegezegd mee te doen. Hoe houd je daarna het project levend? Daarvoor is iemand nodig die het project adopteert, zegt Jaap. Iemand die de contacten overneemt, iemand met feeling voor de omgeving. Hij ziet ook een rol voor de stuurgroep die het project evalueert. En voor de adviseur van Plein C.

Hoe verloopt dat tot nu toe met projecten als het Zwaantje van Zijpe? Sietske Dreschler erkent dat continuïteit zeker een punt van aandacht is. "Belangrijk is het draagvlak onder de scholen zelf. Zij moeten het project in de aandacht blijven houden, ook als leerkrachten wisselen, of ICC-ers of directies. In Den Helder loopt nu sinds 2006 zo'n project. Daar zie je inderdaad dat het een beetje uit de aandacht verdwijnt, het nieuwe is eraf. Het onderwijsprogramma is ook zo druk, het ontbreekt de scholen vaak aan tijd om zo'n project echt veel aandacht te geven. Daarom is het goed wanneer er culturele instellingen betrokken zijn. De bibliotheek zou bijvoorbeeld dat punt van continuïteit goed kunnen bewaken."

Op de weg terug een zwaan in het water van de sloot. Sierlijke zwanen op de toegangspoort bij de oude suikerfabriek in Halfweg. En een overvliegend vliegtuig in de blauwe kleuren van de KLM. Maakt die nog steeds reclame met die prachtig landende zwaan?

Een dijk van een identiteit

Westfrieze Omringdijk en Karavaan

Programmaliijn: Genieten en Meedoen

Doel: Noord-Holland heeft een zeer ruim en veelzijdig cultuuraanbod voor bewoners en bezoekers. Wij willen meer bewoners en bezoekers van Noord-Holland laten deelnemen aan kunst en cultuur.

Uitvoeringsprogramma: Doen en Ontplooien

Doel: Meer Noord-Hollanders doen actief mee aan kunst en cultuur.

Evaluatie: de Karavaan hielp het project de Westfrieze Omringdijk een gezicht en bekendheid mee te geven. Het samenwerkingsverband Westfrieze Omringdijk is in samenspel tussen de betrokken gemeenten, de provincie en diverse andere partijen tot stand gekomen, waarbij een aantal gemeenten steeds belangrijke 'trekker' is geweest. We zien ook dat de rol van het programmabureau (bemand door KCNH) een belangrijke factor is geweest in de uitvoering van het project. Of meer Noord-Hollanders actief mee zijn gaan doen aan kunst en cultuur door dit project, is op basis van de interviews niet vast te stellen. Wel laat het project goed zien hoe economische ontwikkeling/ toerisme wordt gestimuleerd dankzij de dijk - een groots, historisch en cultureel monument.

Binnen het samenwerkingsverband Westfrieze Omringdijk spannen Westfrieze gemeenten zich in om de Westfrieze Omringdijk en het gebied daarbinnen te promoten. De provincie is belangrijke cofinancier en zorgde via een programmabureau voor de ontwikkeling van een website en de programmering van activiteiten. Ook was het de provincie die besloot om drie jaar lang (2009-2011) reizend theaterfestival de Karavaan aan de Westfrieze Omringdijk te verbinden.

De Westfrieze identiteit is in de promotie van de Omringdijk en ook voor de theatermakers van de Karavaan een belangrijke waarde. In het ene geval wordt die identiteit als een aantrekkelijk 'merk' in de markt gezet, in het andere geval speelt die een rol in de theatervoorstellingen. Beide benaderingen treffen elkaar op deze bijzondere, 126 kilometer lange, uit omstreeks 1200 stammende dijk die de Westfrieze gemeenten letterlijk en figuurlijk aan elkaar verbindt.

West-Friesland op de kaart

In 2008 bestond de Westfrieze Omringdijk 25 jaar als provinciaal monument en dit vormde de aanleiding om de dijk en het gebied erbinnen te promoten als een cultuurtoeristische bestemming. Cultuur, sport, culinaire zaken, recreatie en grote publieksevenementen moesten de pijlers voor de promotie worden. Luzette Wagenaar, wethouder en locoburgemeester van de gemeente Drechterland, was een van de initiatiefnemers van het meerjarige samenwerkingsverband tussen de Westfrieze gemeenten, de provincie, het Hoogheemraadschap en het Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord. Wagenaar herinnert zich hoe diverse gemeenten in West-Friesland in die tijd zochten naar wegen om het toerisme in de regio te bevorderen en hoe in die jaren ten gevolge van de gemeentelijke herindelingen in diverse gemeenten de identiteitsvraag speelde. "Er borrelde veel," zegt ze. "En bij de provincie wilde men toentertijd met kunst en cultuur de positie van West-Friesland versterken. Bij een optreden van de Karavaan in Hoorn raakte ik in gesprek met een aantal mensen van de provincie en toen is het idee van de Westfrieze Omringdijk als bindend en omringend 'merk' geboren. We waren het erover eens dat wij in West-Friesland ontzettend veel moois hebben, heel veel potentie, veel mensen met inzet en drive, maar dat we een gezamenlijke kracht misten. Met de Westfrieze Omringdijk konden we een identiteit geven aan al die verschillende gemeenten die zich allemaal West-Fries voelen. We hebben als initiatiefnemers toen een brainstormsessie georganiseerd en van het een is het ander gekomen." Het is niet verwonderlijk dat juist Wagenaar dit idee van de dijk als merk en verbindende schakel heeft opgepakt. Ze heeft een studie internationale marketing gedaan en toerisme interesseert haar in hoge mate. Ze is zelf ook een zeer bevoegen promotor van het project.

Lobby

“In 2009 zijn we begonnen met een lobby om het samenwerkingsverband tot stand te brengen,” vervolgt ze. “We hebben veel persoonlijke gesprekken gevoerd met de gemeenten. De provincie had zichzelf als aanjager neergezet en toegezegd dat zij het bedrag dat de gemeenten voor het project bij elkaar zouden leggen, verdubbelden. De gemeenten dragen inmiddels allemaal 25 eurocent per inwoner bij – goed voor een kleine 70.000 euro.”

De rol van de provincie was van meet af aan groot en Wagenaar vindt dat die rol heel stimulerend is geweest. Niet alleen vanwege de forse financiële bijdrage, maar ook op andere manieren: door het project te koppelen aan het reizend theaterfestival de Karavaan, door een logo voor de Westfrie Omringdijk te laten ontwerpen en aan het samenwerkingsverband cadeau te doen en ook door zelf heel enthousiast over het project naar buiten te treden.

Arrangementen, evenementen en streekproducten

In maart 2010 ging het samenwerkingsverband Westfrie Omringdijk officieel van start met een programma en een website. De website www.westfrieomringdijk.nl biedt vanaf dat moment zoveel mogelijk informatie over wat de dijk te bieden heeft: hotelletjes, B&B, culinaire arrangementen, fiets-, wandel-, auto- en vaarroutes, culturele evenementen, sportevenementen, streekproducten et cetera. Alle partners (in het begin zijn dat negen gemeenten, provincie en het Hoogheemraadschap) zijn op bestuurlijk niveau vertegenwoordigd in een stuurgroep. Een projectbureau wordt verantwoordelijk voor promotie, beheer van de website, ontwikkeling van culturele en recreatieve activiteiten en het stimuleren van arrangementen door Westfrie ondernemingen.

Hart voor de Westfrie ondernemer

Kort na die start wordt ook Rabobank Hoorn-Midden West-Friesland partner in het project. De Rabobank is nooit zo'n voorloper geweest in het naar buiten brengen van zijn maatschappelijke idealen, maar heeft die wel al heel lang. “De Rabobank staat van oudsher voor kleinschalige economische ontwikkeling dichtbij de lokale bestuurders en bedrijven,” zegt directeur bedrijfsmanagement Paul de Brie. “We zijn de laatste jaren bezig onze maatschappelijke betrokkenheid meer zichtbaar te maken.” Daarvan getuigt ook de tekst ‘Rabobank, hart voor West-Friesland’ die onlangs in grote letters op de ramen van het bankgebouw is aangebracht. Dat de Rabobank nu meedoet in het samenwerkingsverband Westfrie Omringdijk heeft direct te maken met dat maatschappelijk ondernemerschap. “De mensen van de projectgroep kwamen precies op het juiste moment praten,” vertelt De Brie. “Ze wilden het bedrijfsleven erbij betrekken. Ik vond het een sympathiek project en het sloot goed aan bij de doelstellingen van het coöperatieve dividendfonds van de Rabobank. Dit fonds ondersteunt lokale initiatieven op maatschappelijk terrein.” De commissie van het fonds vond het een prikkelend initiatief dat goede ontwikkelingsmogelijkheden bood aan de toeristische en recreatieve sector in de regio en besloot tot toekenning van een bedrag van 25 duizend euro.

Gevraagd naar de meerwaarde van kunst en cultuur binnen het project, zegt De Brie dat dit voor de Rabobank niet aan de orde is geweest. Het dividendfonds heeft geen speciale band met cultuur, al is de Rabobank wel van mening dat kunst en cultuur bijdragen aan de leefbaarheid en de economische ontwikkeling van de lokale gemeenschap.

Koppeling Karavaan en Westfrie Omringdijk

Cultuur was een belangrijke factor in het programma van de Westfrie Omringdijk. Reizend theaterfestival Karavaan streek er drie jaar lang neer. De Karavaan biedt tijdens de zomer theater op

locatie, zowel laagdrempelig straattheater in dorpen en steden als locatietheater op bijzondere locaties. Voorstellingen waar het publiek wordt uitgenodigd om de omgeving opnieuw te beleven. Karavaan programmeert producties van professionele gezelschappen en in een aantal daarvan werken professionals samen met amateurs. Het festival heeft een groot publieksbereik.

Titia Bouwmeester is sinds 2009 artistiek leider van de Karavaan. "Karavaan is een festival dat van origine theater brengt op de plekken waar geen cultureel aanbod is en geen culturele infrastructuur," legt ze uit. "Daarom reist Karavaan ook. Het festival zoekt het publiek op dat anders verstoken zou blijven van theater. Toen ik als artistiek leider bij de Karavaan kwam, had de provincie de Westfriesse Omringdijk als gebied aangewezen waar de energie gebundeld zou moeten worden. De provincie vond dat de Karavaan drie jaar lang aan de Westfriesse Omringdijk gekoppeld moest worden. Dat vond ik een ontzettend interessant uitgangspunt. De actieradius van Karavaan werd zo enigszins beperkt waardoor we ons echt konden verdiepen in de kwaliteiten van het gebied en nieuwe verbindingen konden leggen met het publiek en partners. West-Friesland is een regio met een eigen identiteit. Het heeft een eigen geschiedenis die doorwerkt in het heden en het is een regio met een heel duidelijke grens: de dijk. Die spreekt enorm tot de verbeelding - ik moest gelijk aan de Chinese Muur denken. Kunnen we door culturele projecten de Westfriesse Omringdijk net zo op het netvlies krijgen als de Chinese Muur?"

Bouwmeester heeft in 2009 ook het KaravaanLab bedacht en opgericht. Ze noemt het een 'kraamkamer voor locatietheater' waar theatermakers de gelegenheid krijgen ter plekke het landschap te bestuderen, te kijken hoe het gaat met de diverse gemeenschappen die er wonen en contacten te leggen met de bewoners en de bedrijven. De oogst van het KaravaanLab bestaat uit persoonlijke verhalen van bewoners, zicht op prachtige locaties en inspirerende contacten met bewoners en organisaties. Kortom, alle ingrediënten voor nieuwe locatievoorstellingen.

Kroniekschrijver van gemeenschappen in verandering

Naast haar artistiek leiderschap van de Karavaan maakt Bouwmeester met haar gezelschap 5eKwartier theatervoorstellingen op locatie. 5eKwartier noemt zich 'kroniekschrijver van gemeenschappen in verandering'. Eén van de opdrachten die Bouwmeester zich in haar werk stelt, is de condities scheppen waardoor het publiek maatschappelijke verandering gewaar wordt. "Ik wil dat je die verandering ervaart en dat je je kunt identificeren met degenen die die verandering persoonlijk meemaken."

Deze focus ontstond in de jaren dat Bouwmeester verbonden was aan de Dogtroep, een bekende groep van kunstenaars, muzikanten en theatermakers die vanaf de jaren 70 locatievoorstellingen maakten op plekken waar de wereld in verandering was, zoals Zuid Afrika bij de eerste verkiezingen, Berlijn na de val van de muur, maar ook op de Vinex-locatie LeidscheRijn. Met 5eKwartier zet Bouwmeester deze manier van locatietheater maken voort. Zo maakte ze in 2009 een voorstelling over Schellinkhout, vlakbij Hoorn. Een portret van een dorp in verandering, noemt ze het. Vier documentairemakers brachten het dorp onafhankelijk van elkaar in beeld. De documentaires werden in het kader van de Karavaan gepresenteerd, één ervan was een 'live documentaire'. Publiek reed door het dorp in een grote dichte doos en keek naar buiten door een brede gleuf alsof het een filmdoek was. "In dat dorp heeft een boer tegen mij een opmerking gemaakt die heel erg is blijven hangen," vertelt Bouwmeester. "Hij zei 'als elke Chinees een kopje melk minder drinkt' – de melaninecrisis speelde toen – 'dan kan ik geen nieuwe schoenen kopen voor mijn zoons.'" Het zette haar aan het denken over de wereldeconomie die zoveel invloed op deze regio heeft en dat zou uiteindelijk leiden tot de voorstelling 'Melk' dat 5eKwartier in 2011 presenteerde aan de voet van de Westfriesse Omringdijk, in een boerderij in Aartswoud. Maar eerst nam ze dit thema onder de loep in het KaravaanLab.

Onderzoek

“We zijn die schaalvergroting in de melkveehouderij hier in West-Friesland gaan onderzoeken. We nodigden negen theatermakers uit, veel jonge maar ook een aantal ervaren mensen en maakten voor hen een programma om dit land te leren kennen. Op dag één hebben we bijvoorbeeld allemaal bovenop de kerktoren van Hoogwoud gestaan, samen met de oudste bewoonster van het dorp. Zij heeft op die toren een half uur een verhaal gehouden over wat mensen daar zagen. Wat de geschiedenis was van dat stuk land. Daarna kreeg iedereen een plattegrond met een afspraak. De een ging naar het café hier - de eigenaars zijn tevens begrafenisondernemer. Anderen gingen langs een jongerenwerker of een veearts, de Rabobank of de wethouder. Vragen stellen. Laten vertellen. Vervolgens stonden fietsen voor hen klaar en moesten ze een stuk door het land fietsen en tijdens de lunch in een boerderij kwam de boer vertellen over de plek en wie hij was.” Zo ontstond een rijk beeld van een Westfriesse gemeenschap, de Westfriesse melkveehouders en de impact van de schaalvergroting op hun bedrijf en het landschap.

Kunst en cultuur als waardenmaker

Bouwmeester is er een groot voorstander van om kunst en cultuur in te zetten als 'waardenmaker' bij veranderingen in de omgeving, zoals ze het zelf noemt. En dat is ook wat de provincie Noord-Holland wil. “De provincie wil mensen bewust maken van veranderingen in de regio en ziet kunst en cultuur als een middel om bewoners uit te nodigen daarover mee te denken. In die zin zitten we heel erg op één lijn. Als je mensen echt wilt betrekken bij veranderingen, zoals de provincie wil, moet je volgens mij blijven investeren in het soort projecten dat wij doen. Ik bedoel, een bezoek aan een website is mij nog nooit bijgebleven, maar een bezoek aan een voorstelling wel. Met locatietheater nodig je mensen uit om zelf getuige te zijn, geef je uiteenlopende mensen een gemeenschappelijke ervaring en nodig je ze uit om met elkaar in gesprek te gaan. Goede voorstellingen kleuren een plek in het collectieve geheugen. Karavaan heeft met haar locatievoorstellingen een nieuw publiek getrokken. Mensen die voorheen niet naar theater gingen, maar ook theaterliefhebbers uit de stad zijn nu geïnteresseerd in West-Friesland.”

Luzette Wagenaar ziet ook de bijzondere kwaliteit van het locatietheater van Bouwmeester. “Ze maakt het alledaagse, Westfriesse bijzonder. De Karavaan was iets moois en maakte van de Westfriesse Omringdijk ook iets moois, maakte het voor gemeenten aantrekkelijk om ‘erbij te horen’.” Ze vindt het jammer dat de Karavaan nu verder trekt en beseft dat de gemeenten aan de Westfriesse Omringdijk er iets voor over zullen moeten hebben, als ze locatietheater op de dijk willen behouden.

Verbinding en trots

Paul de Brie van de Rabobank noemt de rol van de gemeenten sterk wisselend. Een aantal gemeenten is zeer actief, een aantal anderen is meer op de achtergrond. Het samenwerkingsverband is onlangs ‘ververst’ en dat ziet hij als positief. Nieuwe gemeenten, zoals Alkmaar en Enkhuizen, gaan de schouders nu ook onder het project zetten. Luzette Wagenaar beaamt dit. “De belangstelling groeit wel degelijk, merken we. Sinds de wielerronde op de Westfriesse Omringdijk in Alkmaar startte dit jaar, is deze stad nu ook enthousiast geworden. De kracht van de omringdijk is dat die door elk van de gemeenten loopt en we kunnen dus ook steeds op verschillende plekken grote publieksevenementen organiseren. Dat zorgt voor verbinding en trots.”

Wagenaar ziet ook dat het merk 'Westfriesse Omringdijk' veel nieuwe initiatieven uitlokt. Ondernemers bedenken iets speciaals. Zo biedt een aantal restaurants, geïnspireerd op de Michelin-sterren, speciale arrangementen die een ‘omring’ waard zijn, is er een bakkerij die speciaal West-Friesse Omringdijkbrood bakt, een imker die een theetuin opent aan de dijk en een wijnboer die iets speciaals met zijn product doet....

Stip aan de horizon

De Brie en Wagenaar signaleren beiden dat het samenwerkingsverband moet gaan aansturen op een andere structuur en werkwijze. De pioniersfase – die zich kenmerkte door veel creativiteit en enthousiasme – is voorbij. De Brie stelt dat er meer structuur en planning nodig zijn. “Binnenkort moeten we echt een stip op de horizon zetten, formuleren waar we eind 2012 willen zijn en wat we daarvoor moeten doen.” Hij pleit ervoor de website als platform klantgerichter te maken en nog beter te doordenken wat mensen ‘triggert’ om West-Friesland te bezoeken. Hij vindt dat de VVV's, commerciële partijen, gemeenten en misschien ook musea daarin nauwer moeten gaan samenwerken. Ook Luzette Wagenaar ziet een grotere rol voor de VVV's weggelegd.

Er staat een door de Rabobank gefinancierd onderzoek naar economische effecten op stapel. De Rabobank gaat dit samen met een aantal andere banken uitvoeren en gebruikt hiervoor de PIN-gegevens. “Zo kunnen we vaststellen wat dit project oplevert,” zegt Paul de Brie. “Het zal de meerwaarde van de Westfriese Omringdijk duidelijk maken.”

Hamvraag

Luzette Wagenaar vindt dit onderzoek naar de economische effecten met het oog op de toekomst erg waardevol. Ze hoopt dat de resultaten van het onderzoek de gemeenten over de streep zullen trekken om blijvend te investeren in samenwerking en gezamenlijke promotie. “De hamvraag is: kunnen we na 2012 op eigen benen staan? Hoe kunnen we zorgen dat mensen en bedrijven blijven aanhaken, dat de gemeenten blijven geloven in de meerwaarde van een gezamenlijke promotie?” Ze schat wel in dat gemeenten nog een aantal jaren aan die algemene promotie van de omringdijk willen vasthouden. En ze hoopt dan ook dat provincie en gemeenten het project nog voor een aantal jaren blijven steunen. “We moeten ons ervoor hoeden niet sleets te worden,” zegt Wagenaar ook. “Daarom zijn we volop met nieuwe dingen bezig. Onlangs heeft het projectbureau vier bekende Nederlanders als ambassadeur aan het project weten te verbinden, waaronder oud-minister Zalm die oorspronkelijk uit Enkhuizen komt en de in Hoorn geboren topkok Ron Blaauw.” Waarmee ze en passant ook nog even de mensen van het projectbureau in het zonnetje wil zetten. “Zij zijn de creatieve motor van het project.”

Op zoek naar de Identiteit van een Noord-Hollandse Kustplaats

NH Biënnale

Programmalijn: Genieten en Meedoen

Doel: Noord-Holland heeft een zeer ruim en veelzijdig cultuuraanbod voor bewoners en bezoekers. Wij willen meer bewoners en bezoekers van Noord-Holland laten deelnemen aan kunst en cultuur.

Uitvoeringsprogramma: Verbinden en Promoten

Doel: Meer bewoners en bezoekers in aanraking brengen/kennis laten maken met het culturele aanbod in Noord-Holland.

Evaluatie: de NH Biënnale heeft zeker bijgedragen aan het doel van dit programma. De gemeente Castricum heeft het project CityCamp overgenomen en subsidieert in 2011 opnieuw. Ook heeft de gemeente de aanpak opgenomen in de nieuwe cultuurnota. Het project droeg bovendien bij aan recreatie/toerisme en dorpsmarketing. Overigens werd CityCamp Castricum gefinancierd uit het programma 'Identiteit Kustplaatsen' (waterbeleid/ veiligheid Noord Hollandse kust). De gemeenten droegen ook bij.

De Nederlandse Noordzeekust wordt de komende decennia aangepakt om Nederland te beschermen tegen hoog water. Die forse ingreep biedt ook de mogelijkheid om de inrichting en het uiterlijk van de Noord-Hollandse badplaatsen te verbeteren. En dat is weer goed voor het toerisme en voor het woongenot van de inwoners. De provincie en de gemeenten zoeken samen met inwoners en bezoekers naar de huidige en gewenste identiteit van die badplaatsen. Onder identiteit verstaan zij die aspecten die de kustplaats bijzonder, uniek en authentiek maken. Voor een bijdrage in die zoektocht naar identiteit organiseert en financiert de provincie een aantal culturele projecten. Eén daarvan haakte in 2010 aan bij de NH Biënnale, een tentoonstelling over beeldende kunst en ruimtelijke ordening die voor de vierde keer plaatsvond.

Sabrina Lindemann, beeldend kunstenaar en Martijn Vos, beleidsadviseur water bij de provincie Noord-Holland, spreken over de identiteit van een kustplaats en de mogelijke bijdrage van kunst en cultuur aan ruimtelijke ordening.

De Noord-Holland Biënnale 2010

Martijn Vos is architectuurhistoricus en beleidsadviseur water. Vos is bij de provincie verantwoordelijk voor het programma *Identiteit Kustplaatsen*. Vanuit die verantwoordelijkheid zoekt hij naar culturele activiteiten die bij kunnen dragen aan de zoektocht naar de unieke karakteristiek van de gemeenten. Zo probeert hij de provinciale wateropgave, de ruimtelijke kwaliteit van de Noord-Hollandse badplaatsen en kunst en cultuur met elkaar te verbinden. Vos vertelt over de samenwerking met de NH Biënnale:

“Ik ontdekte dat de organisatie van de Biënnale 2010 gekozen had voor het thema *ontmoeting tussen water en land*. Omdat ik kansen zag voor een kruisbestuiving met de zoektocht naar de identiteit van de kustplaatsen nam ik initiatief tot contact met Kunst en Cultuur Noord-Holland en de curator van de Biënnale. Samen zochten we vervolgens naar een goede combinatie van de mogelijkheden van de Biënnale met de doelen van mijn programma *Identiteit Kustplaatsen*. We kwamen uit op een ‘artist in residence’-achtig programma met ontwerpateliers van kunstenaars in een aantal kustplaatsen. De bedoeling was dat de kunstenaars in die kustplaats met beeldende kunst de identiteit zichtbaar zouden maken. Ik hoopte vooral dat het de kunstenaars zou lukken om reuring te veroorzaken waardoor duidelijk zou worden wat er leeft onder bewoners en ondernemers. Ik was zeer benieuwd of het de kunstenaars zou lukken om dat bloot te leggen.

In eerste instantie wilden vijf van de tien kustplaatsen meedoen. Per kustplaats stelden we een bedrag via subsidie en aantal deelnemende gemeenten vulde dit bedrag aan. De overige kustplaatsen deden niet mee, deels omdat zij al participeerden in andere culturele projecten rondom de badplaatsen. De

gemeenten die uiteindelijk meededen aan 'kunstenaar in het dorp' waren Zandvoort, Velsen (IJmuiden), Castricum en Den Helder."

Samen werken met gemeenten en Kunst en Cultuur Noord-Holland

"Vanuit de provinciale afdelingen water en cultuur onderhielden we het contact met Kunst en Cultuur Noord-Holland, de organisator van de Biënnale. Wij zorgden voor subsidie, voor een goede inhoudelijke afstemming met het project Kustplaatsen, procesbegeleiding en we scherpten gezamenlijk de inhoudelijke thema's van de ontwerpateliers aan. Daarnaast fungeerden we als intermediair in het contact met de gemeenten. Belangrijk voor ons was de bewustwording bij en in de gemeenten van de identiteit van de plaats en de bijdrage daarvan aan ruimtelijke kwaliteit. De kunstenaars kregen een aantal uitgangspunten mee. Zo moesten de kunstprojecten op een centrale plek in het dorp plaatsvinden, veel bewoners aanspreken, aansluiten bij de gemeentelijke actualiteit, de gemeente moest de uitgangspunten van de kunstenaar steunen en de kunstenaar moest een interactie aangaan met de lokale kunst en cultuur.

Door de NH Biënnale kwamen we als provincie goed in gesprek met de gemeentelijke organisaties van de kustplaatsen. Juist doordat de organisatie van het kunstproject redelijk concreet was, kregen we snel een ingang bij de gemeente. Het mooie was ook dat de contactpersonen bij die gemeenten uit diverse beleidsterreinen afkomstig waren. Die vertegenwoordiging van economie, toerisme, cultuur en ruimtelijke ordening droeg bij aan de integrale aanpak van het programma *Identiteit Kustplaatsen*. De voorbereiding van de kunstenaarsprojecten bracht op die manier een nieuw rijk netwerk met zich mee. Ook voor de provincie."

Kunstenaar in het dorp

Sabrina Lindemann krijgt in 2010 de vraag of zij binnen de Biënnale het ontwerpatelier Castricum op zich wil nemen. Castricum is één van de vijf deelnemende gemeenten. Zij heeft nog niet eerder in opdracht gewerkt, maar zegt nu 'ja', omdat zij de vraag interessant vindt en de thema's veel ruimte bieden. Net als in eerdere projecten in de Haagse wijk Transvaal en nu in 2011 in de Binckhorst gaat Lindemann eerst proeven in Castricum: "Ik werk als kunstenaar vooral in stedelijke transformatiegebieden zoals in mijn eerdere projecten in de Haagse wijk Transvaal en ik ben altijd initiatiefnemer en mijn eigen opdrachtgever. Toen de curator van de Biënnale mij vroeg om een project te bedenken voor Castricum was mijn eerste reactie dan ook: wat moet ik in dat dorp en wat moet ik in de rol van opdrachtnemer? Maar snel daarna sprak de openheid van de opdracht mij aan, ik kreeg namelijk maar twee thema's mee: verbindingen en gastvrijheid. En ik besloot ja te zeggen." Lindemann vraagt grafisch Studio Duel en DUS Architecten om in dit project met haar samen te werken.

Kennis maken met Castricum

"Ik ging naar Castricum en voerde een maand lang gesprekken met inwoners. Ik koos voor mensen die in Castricum wonen en – door hun beroep - een verbindende rol vervullen zoals de wijkagent en de jongerenwerker. Juist zij konden mij vertellen wat er in het dorp leeft. Zo ontdekte ik dat de inwoners Castricum vooral als rustig en zelfs saai typeren en dat Castricum volgens hen veel potentie heeft maar dat niet gebruikt. Castricum onderscheidde zich volgens de bewoners ook door de grote hoeveelheid openbaar groen.

Zo saai als de inwoners Castricum vinden, zo spannend en levendig bleek het beeld dat zij hebben van de twee campings in de gemeente: Geversduin en Bakkum. Hoewel bewoners er soms zelf nooit geweest waren, vermoedden zij in het campingleven een vrijheid en spontaniteit die in het dorp Castricum ontbrak. Ik besloot daarom de leefwereld van de camping tijdelijk, als een experiment, over

te brengen naar het dorp. In ons voorstel stelde de gemeente het openbaar groen in de bebouwde kom beschikbaar als kampeerterrein en namen bewoners de verantwoordelijkheid voor de diverse campingvoorzieningen, diensten en een activiteitenprogramma. We noemden het CityCamp Castricum.”

De opbouw van een camping

“Tot mijn verbazing,” zegt Lindemann, “reageerde de gemeente heel enthousiast op het voorstel om delen van Castricum als camping in te richten. De gemeente ging dan ook snel akkoord met de locaties in het dorp die ik wilde gebruiken. Via de lokale media richtte ik mij tot de bewoners waarin ik opriep tot ideeën voor activiteiten en voorzieningen zoals douchegelegenheid. Ook kon ik gebruik maken van de contacten die ik in de eerste maand had gelegd. Die gesprekspartners groeiden uit tot de ambassadeurs van het project en door de bijeenkomsten ontstonden nieuwe lokale netwerken. Langzaamaan kreeg CityCamp Castricum een plek in de leefwereld van de bewoners. Via de gemeente kwam een leeg winkelpand beschikbaar waar we de receptie van het project vestigden. Aan die receptie verzamelden we alle voorstellen en ideeën van inwoners en combineerden die tot één activiteitenprogramma dat bestond uit rondleidingen door het dorp, huiskamerconcerten, cursussen, bijeenkomsten, natuurwandelingen, fietstochten, etentjes en tentoonstellingen.”

Gemeenschap vol creatieve potentie

Lindemann woonde die zomer zelfs drie maanden in Castricum en werd zo deel van de gemeenschap. CityCamp duurde uiteindelijk tien dagen. Lindemann: “Die tien dagen kampeerden bezoekers in vijf achtertuinen, op één camperplaats en in drie openbare groenplekken. Parallel daaraan vond dagelijks het uitgebreide activiteitenprogramma plaats dat door de bewoners van Castricum zelf werd uitgevoerd. De campinggasten kwamen vooral uit de omliggende gemeenten en uit Amsterdam. Ook steeds meer inwoners van Castricum kozen er voor om in die tien dagen hun tenten op te zetten en deel te nemen aan het programma en kregen op die manier een ander perspectief op hun eigen woonomgeving. Op zaterdag 28 augustus vond het eindfeest plaats. In mijn stedelijke projecten merk ik hoe lastig het is om mensen met elkaar in contact te brengen, om bewoners actief te krijgen. Dat heeft me bijvoorbeeld in Transvaal heel veel tijd en energie gekost. Ik was daarom aangenaam verrast door het enthousiasme en de medewerking van de inwoners van Castricum. Zij wilden zelf een bijdrage leveren aan meer leven in Castricum. Hoe dat komt? Door de bevolkingssamenstelling en het opleidingsniveau? Ik weet het niet, maar mijn conclusie is in ieder geval dat er een grote sociale en creatieve potentie zit in een gemeenschap als die van Castricum als je die maar weet aan te boren. Dan blijkt dat deze gemeenschap kan benoemen wat men heeft en wat men mist, de identiteit van binnenuit weet vorm te geven en ook bereid is zelf de schouders eronder te zetten en open te staan voor verrassingen.”

De toekomst van CityCamp

CityCamp zette het dorp Castricum tien dagen op zijn kop. Ook in de gemeenten Zandvoort, Velsen en Den Helder gingen kunstenaars met projecten op zoek naar de unieke aspecten van de kustplaatsen. Maar wat leverde CityCamp en de inzet van de andere kunstenaars nu eigenlijk op voor gemeenten, provincie, kunstenaars en bewoners en welke lessen zijn er te trekken? Lindemann: “CityCamp was een groot succes, deelnemers, gemeente, provincie en financiers waren enthousiast. De manifestatie kreeg veel aandacht in de pers. De gemeente wil het project daarom dit jaar herhalen, vooral ook omdat Castricum daarmee in het nieuws komt. Ik weet eigenlijk niet zo goed wat ik daarvan moet vinden. Ik vrees dat CityCamp te veel een cultureel evenement wordt en minder te maken heeft met de identiteit, het eigen initiatief en de gemeenschap van het dorp. De uitvoering van de editie

2011 is door de gemeente ondergebracht bij jongerencultuurcentrum De Bakkerij. Ik heb me wel beschikbaar gesteld als extern adviseur om de kernwaarden van het project te waarborgen. De gemeente is een belangrijke partner in een project als dit, zij boden mij de gelegenheid om de gemeenschap te ontrafelen, uit te zoeken wat bewoners belangrijk vinden en de uitkomst daarvan vervolgens weer in te zetten voor de manifestatie. Zo lukte het mij om het unieke en specifieke van deze gemeente naar boven te halen en daar als kunstenaar vorm aan het geven. Maar om dat resultaat vervolgens in te zetten voor provinciaal of gemeentelijk beleid, zoals het oorspronkelijke doel is, is erg lastig. Mijn vrees is dat het lokale en de menselijke relatie waaruit dit project is ontstaan dan verdwijnen. Dus de vraag 'hoe gebruik je de uitkomst van CityCamp voor het provinciale programma Identiteit Kustplaatsen', vind ik een lastige."

De rol van de kunstenaar

Lindemann nam het initiatief om met deskundigen en anderen te bezien hoe de resultaten van het project in Castricum gebruikt konden worden. Zij zegt daarover "Na afronding van CityCamp heb ik een debat georganiseerd met gemeente, provincie, bewoners, ondernemers en experts van buiten. Ook aan hen stelde ik de vraag hoe je het resultaat van een kunstproject aan het ruimtelijk en economisch beleid verbindt. Mijn kunstproject was gebaat bij de ruimte die het kreeg voor het experiment, de deelname van de bewoners en het organiseren van nieuwe prikkels en hoe vertaal je dat naar beleid?"

De rol van de kunstenaar in dit soort trajecten bestaat uit die van onderzoeker, initiator, organisator en adviseur. De provincie of misschien nog meer Kunst en Cultuur Noord-Holland zou na afloop van het project de rol van tolk op zich kunnen nemen door succesvolle werkwijzen en resultaten van kunstenaars te vertalen naar provinciaal beleid en gebiedsontwikkeling. Grote gebiedsontwikkelingen zoals in het programma Kustplaatsen duren jaren en hebben een diepe impact op alle betrokkenen. Om de resultaten van een project als CityCamp daarin een plek te geven is een tolk of bemiddelaar nodig. Een instelling of persoon die in staat is het resultaat van een kunstproject te duiden, dat resultaat kan vertalen naar ruimtelijke ordening of economie en ook weet hoe je het daar kan inzetten."

Terugkijken

Lindemann kijkt terug op een geslaagd project, maar heeft twijfels bij een simpele schaalvergroting. "CityCamp is niet ontwikkeld voor de hele provincie, het ging voor een specifieke korte periode juist heel erg om een specifieke lokale gemeenschap. Ik zou het helemaal opnieuw moeten bekijken als dit voor programma's als de *Identiteit Kustplaatsen* zou moeten werken. Ik zou als kunstenaar dan waarschijnlijk hele andere strategieën inzetten."

Hoe kijkt Vos, verantwoordelijk voor dat programma, daar tegenaan:

"Ik vind dat CityCamp Castricum er wonderwel in slaagde om reuring te veroorzaken. Door die reuring kwamen we te weten wat er leeft onder bewoners, ondernemers en de bezoekers aan het dorp. En dat wat er leeft maakt onderdeel uit van de identiteit van deze badplaats. Daarmee was het model van CityCamp van de vier projecten zeer vitaal. De vraag is dan vervolgens of de aanpak van CityCamp ook bruikbaar is om elders met bewoners de identiteit van een badplaats te benoemen? Dat is waar ik naar zoek, naar een vervolg op deze succesvolle aanpak. Ik zoek dat niet meer bij de NH Biënnale, want die manifestatie zal in eventuele komende edities andere thema's als uitgangspunt kiezen. Wel ben ik bezig met het festival de Karavaan, waar landschapskunstenaar Bruno Doedens een groot project voorbereidt over de identiteit van Petten en de noodzakelijke versterking van de zeewering daar. Misschien biedt dat project straks de handvatten voor een succesvolle aanpak?"

Kunst en cultuur en ruimtelijke kwaliteit

De vraag is of cultuur iets kan toevoegen aan ruimtelijk fysiek beleid en wat precies. Vos geeft aan dat “..het met de NH-Biënnale zeker is gelukt om met kunstprojecten de identiteit van de kustplaatsen te benoemen en meer op de lokale agenda te plaatsen, maar of dat nu betekent dat kunst een rol in bijvoorbeeld gebiedsontwikkeling kan hebben? De bijdrage van de kunst en de kunstenaar bestaat toch vooral uit beelden en verbeelding, uit interventies, uit ontregelen van het gangbare en uit een bijdrage in de discussie over maatschappelijke vraagstukken. Die functie van kunst voegt zeker wat toe aan ruimtelijke kwaliteit. Er is dus wel een rol, maar die moet je niet overschatten. Koppel de kracht van kunst en cultuur aan provinciale projecten en meer specifiek aan het werken aan ruimtelijke kwaliteit binnen die projecten. Denk na over die culturele componenten die je op provinciaal niveau kan bieden. Ga bijvoorbeeld de projecten na die onderdeel zijn van de provinciale Structuurvisie en formuleer wat de toegevoegde waarde van kunst en cultuur kan zijn, maar blijf daarbij vooral ook realistisch.”

Spel en belangen in de Wieringermeer

Beloofd Land en Windweekend

Programmaliijn: Mooi Noord-Holland

Doel: Versterken van de ruimtelijke kwaliteit in Noord-Holland door de inzet van culturele en cultuurhistorische waarden.

Uitvoeringsprogramma: Ontwikkelen en Beleven

Doel: cultuur en cultuurhistorie vaker en eerder inzetten bij ruimtelijke ontwikkelingen om de ruimtelijke kwaliteit in Noord-Holland te versterken.

Evaluatie: door de inzet van cultuur is het Windplan kwalitatief beter geworden.

Overigens is het tweede Windweekend uit provinciaal milieu/windenergie budget betaald.

De Wieringermeer en windmolens horen bij elkaar. Honderd molens staan her en der in de polder, vaak op eigen grond. En dat moet nu anders. Hoe dat anders moet staat in het nieuwe Windplan dat gemeente, provincie, ondernemers en andere partijen samen opstelden. Het Windplan betekent een grote verandering voor inwoners, ondernemers en het landschap van de Wieringermeer. Daarom wilden alle partijen meer dan een traditionele inspraakprocedure. Met de ervaring van een eerder project, Beloofd Land, over de geschiedenis en de cultuur van de Wieringermeer, kozen provincie en gemeente voor een programma met kunst, cultuur, geschiedenis en educatie en noemden dat Windweekend. De provincie gaf Kunst & Cultuur Noord Holland opdracht voor de organisatie en subsidieerde het project. Drie betrokkenen, burgemeester Peter Leegwater, agrariër Jaap van der Beek en provinciaal beleidsadviseur Jacco Rodenburg, kijken terug op twee geslaagde weekenden.

Plannen in de plaats van pionieren

Wat hebben de inwoners van Wieringermeer eigenlijk met windmolens? De burgemeester, Peter Leegwater legt uit dat de condities in de Wieringermeer goed zijn want het land is vlak en het waait. In de Wieringermeer staan dan ook de allereerste Nederlandse windmolens. "Er staan nu verspreid in de Wieringermeer ongeveer honderd windmolens en zeker een derde daarvan is eigendom van de zogenaamde solitaire eigenaar, vaak een boer met een molen op eigen grond. Boeren in de Wieringermeer tonen ondernemingslust en verdienen door het plaatsen van een molen bij. Dat kon ook altijd, want de gemeente bood binnen de regelgeving de ruimte voor het plaatsen van de solitaire molens en er kwamen weinig klachten. Alleen degene die dicht bij een molen woont en niet de eigenaar is, meldt last van geruis en slagschaduw, en dat waren er niet zoveel dus."

De tijden veranderen, de molens worden groter, energiebedrijf NUON wil meer capaciteit opwekken en ECN wil zijn testpark windenergie in de Wieringermeer uitbreiden. Gemeente, provincie en ook de rijksoverheid vinden dat de grote hoeveelheid her en der geplaatste molens niet bijdraagt aan de ruimtelijke kwaliteit van het polderlandschap. Er moest dus wat gebeuren. "De gemeente wil de aanvragen voor molens bundelen en ook, als het nodig is, tegen kunnen houden. De gemeente wil af van de willekeurig los geplaatste molens en beïnvloeden dat de molens in een lijn of in een groep geplaatst worden. Dat past veel beter in dit landschap. En om dat te kunnen regelen moest er een nieuw gemeentelijk structuurplan komen, het Windplan. Het Windplan betekent een grote verandering en daarom wilden wij ruimte voor publieke discussie, voor draagvlak onder de bevolking, we willen niets vanaf de tekentafel aan de burgers opleggen."

De gemeente maakt het Windplan niet alleen, zij werkt samen met de solitaire windmolen eigenaren, ECN, NUON, het Ministerie van Infrastructuur en Milieu, het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, Agentschap NL en de provincie Noord-Holland en dat gezelschap deelde de wens om de bevolking mee te laten denken over windenergie en de plaatsing van de molens. De vraag was alleen hoe?

Beloofd land

De geschiedenis van de Wieringermeer is bijzonder. Het is een polder die vanaf de jaren '30 van de vorige eeuw in gebruik werd genomen. Voor het eerst reguleerde de overheid de uitgifte van het nieuwe land. Leegwater: "Wanneer je als gegadigde voldeed aan een aantal selectiecriteria, kreeg je in de nieuwe Wieringermeer een stuk land voor een lage pacht. De nieuwe inwoners moesten uit alle gebieden van Nederland afkomstig zijn, blijf geven van agrarisch vakmanschap, een afspiegeling van alle kerkelijke gezindten vormen en van de vrouwen verwachtte de selectiecommissie gedegen huishoudelijke kwaliteiten. De mensen die aan de criteria voldeden en hier terecht kwamen waren dus heel divers. Wat hen bond was de lust tot pionieren en de wens een unieke nieuwe gemeenschap op te bouwen."

In 2009 en 2010 was de ontstaansgeschiedenis van de polder en inwoners aanleiding voor het provinciale project Beloofd Land, een serie erfgoed en kunst activiteiten in het Beloofd Landhuis. In dit project haalden de eerste inwoners van de Wieringermeer herinneringen op aan die pionierstijd. Kunstenaars maakten werk gebaseerd op de geschiedenis en het onderwijs organiseerde educatieve projecten over het ontstaan van de Wieringermeer. Leegwater: "Beloofd Land toonde aan dat de geschiedenis in de inrichting van dit gebied zichtbaar is en dat die geschiedenis en de inwoners ook invloed kunnen hebben op de toekomstige inrichting van de polder. Beloofd Land liet ook zien dat mensen dit soort culturele projecten hartstikke leuk vinden. Geïnspireerd op onze ervaringen met Beloofd Land ontstond het idee voor Windweekend."

De rol van de provincie Noord Holland: culturele planologie en windenergie

Op de afdeling milieu van het provinciehuis werkt Jacco Rodenburg. Hij zit met vertegenwoordigers van de gemeente en ministeries en met ondernemers in de ambtelijke werkgroep die het Windplan voorbereidde. Hij vertelt: "We realiseerden ons al snel dat wat nu het Windplan is een grote ingreep betekent in de Wieringermeer. Het plan raakt de inwoners en kan daarom weerstand veroorzaken. We wisten dat we met de plannen naar buiten moesten, inwoners mee laten denken op een manier die verder gaat dan de standaard inspraak. Daarnaast realiseerden wij ons hier bij de provincie dat de Wieringermeer cultureel en planologisch zeer interessant is. De geschiedenis, de pioniers, het agrarische bedrijventerrein Agriport A7, de demografische samenstelling, de eerste windturbines in Nederland en het testpark van ECN zijn allemaal elementen die passen in wat wij culturele planologie noemen. Daarom besloten de afdeling Cultuur, de adviseur Ruimtelijke Kwaliteit en ik om samen op te trekken en die samenwerking maakte eerst Beloofd Land en daarna Windweekend mogelijk. Wij bedachten het concept en Kunst en Cultuur Noord-Holland kreeg de opdracht voor de organisatie van beide projecten."

Het Windweekend

Rodenburg vertelt wat er in dat Windweekend van 9 oktober 2009 te doen was. "Meer dan 1.100 inwoners kwamen op de uitnodiging af om in het Beloofd Landhuis mee te praten over windenergie. De opzet was totaal anders dan een gebruikelijke inspraakavond. De bezoekers konden kiezen uit een programma van vooral culturele en educatieve activiteiten. Zo maakte een fotograaf van ruim zeventig inwoners Windportretten, was er een documentaire waarin inwoners en eigenaren van windmolens hun visie gaven op het leven met windmolens, stonden er kunstwerken waarmee bezoekers de opstelling van windmolens in het landschap konden bepalen, workshops waarin kinderen spelenderwijs leerden over de werking van wind (NEMO), excursies van ECN en NUON en een windbios waar bezoekers op speelse wijze kennismaakten met de werking van wind en windenergie, een debatspel over de veranderingen in het landschap, enquêtes, een windkantine en een optreden van het groot Windorkest. Parallel daaraan vond een workshop voor ontwerpers,

bestuurders en milieuverenigingen plaats. De resultaten van het weekend zijn door Kunst en Cultuur Noord Holland gepubliceerd en daadwerkelijk gebruikt bij het maken van het Windplan.”

De betrokkenen vonden het Windweekend zo'n succes dat anderhalf jaar later, in het voorjaar van 2011, opnieuw een Windweekend plaatsvond. Waar het eerste Windweekend vooral een cultureel en prikkelend karakter had, was het tweede Windweekend de officiële start van de inspraak op het Windplan. De organisatie richtte zich daarom meer op kennisuitwisseling tussen fabrikanten, bestuurders en bewoners, simulaties van de plaatsing van Windturbines volgens het Windplan, nieuwe excursies en workshops voor professionals. Parallel hieraan vonden culturele en educatieve activiteiten plaats. Aan het Windweekend namen de tweede keer 840 mensen deel.

Een solitaire windmoleneigenaar

Eén van de deelnemers aan beide weekenden is Jaap van der Beek. Van der Beek is agrariër. Hij heeft op zijn grond een windturbine staan en hij heeft een vliegstrip aangelegd. Van der Beek is een goed voorbeeld van de ondernemingslust in de Wieringermeer. Hij is voorzitter van het Windcollectief, de vereniging van eigenaren van solitaire windturbines en in die hoedanigheid is hij betrokken bij de totstandkoming van het Windplan. Hoe kijkt hij vanuit zijn positie aan tegen het Windweekend? “Het eerste Windweekend was meer spel, bij het tweede gingen de belangen een rol spelen. Ik ben bij beide weekenden geweest, maar behoorde niet tot de initiatiefnemers. Ik ben er dus ook niet gaan staan als ondersteuner van het Windplan, omdat het plan voor ons als solitaire eigenaren nog te weinig ruimte biedt. Dat wil niet zeggen dat ik het Windweekend geen goed initiatief vind, ik vind het juist erg geslaagd. Het was groots opgezet, laagdrempelig, genereerde veel publiciteit en de activiteiten en de sfeer waren erg goed. Ik nam zelf deel aan het debatspel waarin tegengestelde opvattingen naast elkaar een rol speelden. En ook al waren we het echt helemaal niet met elkaar eens, dat spel bood na afloop de mogelijkheid om op een constructieve manier met elkaar in gesprek te gaan.”

Het effect van Windweekend

De burgemeester, de solitaire windmoleneigenaar en de provinciale ambtenaar zijn dus zeer positief over het effect van Windweekend. "Het was een geslaagd weekend," zegt Van der Beek. Hij was verbaasd dat er, in tegenstelling tot wat gebruikelijk is, weinig tegenstand ontstond tijdens de beide weekenden. "De sfeer was open, er gingen geen hakken in het zand. Zelfs niet van de anti-windenergie lobby. Niets. Dat vind ik een van de mooiste resultaten, er was geen georganiseerde tegenstand." "Het eerste Windweekend was bijzonder geslaagd," zegt ook Leegwater, "de opkomst was hoog, mensen met verschillende achtergronden maakten snel contact. De deelnemers gingen onbevangen in op vragen als 'hoe zou jij de Wieringermeer vormgeven?'" En ook hij constateert dat de aanpak voorkwam dat belangenbehartigers door de inbreng van beperkingen en bezwaren de toon zetten. Leegwater geeft aan dat je "nooit echt kan bewijzen dat het door beide Windweekenden komt, maar er komen weinig formele reacties binnen op het Windplan dat nu in de inspraak ligt. De aanpak heeft draagvlak opgeleverd, de bevolking snapt waar het om gaat en kwam met creatieve voorstellen en vragen." Dat beaamt ook Rodenburg, hij stelt dat de weekenden effect hebben op "de samenwerking, de ruimtelijke planvorming en de inspraak. Windenergie wordt dankzij de weekenden meer gezien als een maatschappelijke ontwikkeling. Het uiteindelijke Windplan is er beter door geworden, meer integraal, meer kwaliteit, meer structuur. Elders zie ik toch veel meer gedoe in dit soort planvorming."

Maakt cultuur het verschil?

Leegwater herinnert zich dat “het project Beloofd Land niet voor alle inwoners herkenbaar was, de kunstzinnige activiteiten waren voor sommigen te ver van hun bed. In Windweekend combineerden we kunst, cultuur en geschiedenis met lokale ruimtelijke en milieuvraagstukken. Daardoor werd de aanpak concreter voor de bezoekers. Die rol van cultuur in gebiedsontwikkeling, maar ook in andere grote veranderingen die mensen raken, is een hele belangrijke. Cultuur neemt dan de positie in van drager van (nieuwe) identiteiten, van wat mensen belangrijk vinden.” Rodenburg constateert, terugkijkend, dat “culturele planologie heel goed past in de fase dat ideeën ontwikkeld worden, dat er nog keuzes mogelijk zijn zoals tijdens het eerste Windweekend nog het geval was.” Hij vraagt zich af of een inzet van cultuur nog zinvol is wanneer er niets meer te kiezen valt in een planprocedure. Maar tot dat moment kan cultuur een belangrijke rol spelen. Rodenburg is overtuigd: “Je hoort de laatste tijd vaker de opvatting dat kunst en cultuur elitair zouden zijn, maar het Windweekend heeft aangetoond dat cultuur zeker betekenis kan hebben. Met kunst en cultuur kunnen we belangrijke en moeilijke maatschappelijke thema’s op een andere manier presenteren, waardoor er meer maatschappelijk draagvlak ontstaat, meer participatie mogelijk is en de kennis bij iedereen groter wordt.” Van der Beek geeft toe dat hij geen gevoel heeft voor kunst en cultuur. Dat hij ‘omging’ tijdens het Windweekend schrijft hij op het conto van de zakelijke aanpak van Kunst en Cultuur Noord-Holland. Die aanpak past bij de Wieringermeer en Jaap was gedurende het weekend onder de indruk van de ontwerpen, de film en het plezier waarmee bezoekers deelnamen. Daaruit maakt hij op dat de inzet van kunst en cultuur goodwill kan kweken, de acceptatie kan vergroten, maar hij waarschuwt wel voor een risico: “Mensen kunnen denken dat er door de culturele activiteiten ‘iets achter zit’ dat er iets ‘verborgen wordt gehouden’. Dan loop je het gevaar dat je de tegenstand juist opzoekt of veroorzaakt. Kunst en cultuur gaan ook om emoties en je kunt met een dergelijke aanpak ook juist de negatieve emoties aanboren.”

En verder?

Het Windplan is klaar en ligt in de inspraak. In oktober behandelt de gemeente alle ingediende reacties. Maar diezelfde gemeente verdwijnt, op 1 januari 2012 gaat de Wieringermeer op in de nieuwe gemeente Hollands Kroon. De burgemeester had graag de methode van Windweekend gebruikt om de identiteiten van de fuserende gemeenten onder de loep te nemen en met bewoners uit te vinden wat straks de sociale binding is in Hollands Kroon. “Maar helaas, de andere gemeenten voelden daar nog niet veel voor.” Ook Rodenburg denkt dat de aanpak elders kan aanslaan. “Het Windweekend is afgelopen, maar ook andere partijen hebben belangstelling voor de methode getoond. De aanpak is zeker ook bruikbaar bij andere projecten zoals bij een dijkversterking en een wegaanleg. Dat zijn ook projecten die diep ingrijpen in de woonomgeving van mensen en we weten nu dat de methode van Windweekend werkt!”

Aanwijzingen voor een trefzekere koers

Het was een intrigerende en inspirerende tocht door de provincie Noord-Holland die we via de projecten hebben gemaakt. We hebben kilometers afgelegd, zijn tot in de kleinste dorpen van Noord-Holland geweest. We voerden gesprekken met burgemeesters, boeren, beleidsmakers, onderwijzers, ondernemers en kunstenaars en we zagen en hoorden van alles. Vooral het enthousiasme van de mensen die we hebben gesproken zindert na. Er zit veel hart en ziel in de projecten, dat is duidelijk. En dat is een belangrijke constatering.

Onze tocht maakt duidelijk dat het om mensenwerk gaat. We praatten over beleid, we praatten over cultuur en erfgoed, we hadden het over educatie, over gebouwen en landschappen, we praatten over economie, toerisme, over samenwerkingsverbanden, projectaansturing, over de rol van de provincie en de rol van gemeenten en over allerlei andere onderwerpen. En ondertussen weten we dat het mensen zijn die de boel in beweging zetten, mensen die projecten dragen en in zekere zin ook 'zijn'. De keuze voor een journalistiek onderzoek van de projecten komt hieruit voort – het maakt dit menselijke aspect beter zichtbaar en voelbaar dan een ander type onderzoek zou doen.

Samenvatting

Het is een beetje rigoureuus om de rijkdom en grote diversiteit van de zes projecten samen te vatten in een paar hoofdlijnen, maar dat gaan we toch doen. We gaan ze een voor een na en benoemen hun opvallende kenmerken. Bij elk van de projecten evalueren we kort hoe de projecten een bijdrage leveren aan de doelstellingen van 'Cultuur op de kaart' en of de rol die de provincie heeft genomen passend is geweest om het beleid ook in de toekomst veilig te stellen.

We hebben laten zien hoe **twee monumenten**, een synagoge en een oude slagerij, zijn opgeknapt met een bijdrage uit de **TWIN-H regeling** van de provincie en als museum respectievelijk restaurant voor veel meer mensen toegankelijk zijn gemaakt. In die zin illustreren beide projecten goed waarvoor het uitvoeringsprogramma is bedoeld: Noord-Hollands erfgoed behouden en goed beheren.

Beide monumenten en de publieksfunctie hebben bovendien een positief effect op de kwaliteit van de directe omgeving.

De provincie subsidieert pas wanneer de financiering en de vergunning voor de restauratie rond zijn. Deze top financiering stimuleert cultureel ondernemerschap in de provincie – dit komt goed naar voren in de beide projecten die wij beschreven. Duidelijk daarin wordt ook dat advies en begeleiding door ambtenaren belangrijk zijn.

De interactieve website **Oneindig Noord Holland** bindt door persoonlijke verhalen de directe omgeving van bewoners aan de grotere geschiedenis van de provincie Noord-Holland. Oneindig Noord-Holland ontsluit een (deel van) de digitale collecties van erfgoedinstellingen, verlaagt ook fysiek hun drempel - en zorgt daarmee voor een breder publieksbereik.

Bij de voorbereiding en opzet van dit project laat de provincie met overtuiging zien dat zij sterk is in het opzetten van een project (het zit goed in elkaar, maakt gebruik van lessen van vergelijkbare projecten), het verbinden van erfgoedinstellingen en het (laten) ontwikkelen van een innovatief technisch instrument: een combinatie van een interactieve website, thesaurus en applicaties voor smartphone en dergelijke. Het project draagt bij aan het doel van de programmalijn

(bewoners/bezoekers interesseren voor/actief betrekken bij de Noord-Hollandse cultuurhistorie).

Uit de interviews blijkt echter ook dat de doelgroep voor de website vooraf preciezer bepaald had kunnen worden en dat de overname van de verantwoordelijkheid voor het project nog niet voldoende is doordacht. Oneindig Noord-Holland ondervindt van de zes projecten de meeste last van de bezuinigingen bij gemeenten en instellingen. Draagvlak voor het project en deelname aan de website staan daardoor onder druk. Om afkalving van het project te voorkomen is het van belang dat de

provincie blijft investeren in het project en/of zoekt naar andere manieren om het project duurzaam te financieren.

Een erfgoededucatieproject als het **Zwaantje van Zijpe** laat zien hoe de uitvoeringsregeling samenwerkingsprojecten cultuureducatie leidt tot duurzame relaties tussen scholen onderling en tussen scholen en culturele instellingen. Door die samenwerking ontstaan nieuwe netwerken die ook in de toekomst hun vruchten kunnen afwerpen. Tegelijkertijd toont Zwaantje aan dat er veel tijd, creativiteit en inzet is gemoeid met het ontwikkelen en uitvoeren van een dergelijk project. In dit geval was de rol van vrijwilligers enorm groot en belangrijk. Het project laat ook zien hoe belangrijk het is dat er mensen zijn die zich hiervoor ook in de toekomst blijven inzetten.

Zwaantje bewijst dat erfgoededucatie begint bij de geschiedenis van de plek waar het kind opgroeit en laat zien dat die verbondenheid aan een plek een enorme kracht heeft. En de potentie om organisaties en personen te verbinden, vrijwilligers en professionals.

In het project de **Westfriese Omringdijk** zien we goed hoe een cultuurhistorisch monument (de dijk) letterlijk en figuurlijk als bindende schakel tussen gemeenten, ondernemers en kunstenaars optreedt. Cultuur (naast de dijk zelf is dat vooral theaterfestival de Karavaan) fungeert hier als een belangrijke motor of aanjager van een gedeelde identiteit die vervolgens ook aantrekkingskracht heeft op anderen, toeristen met name – en zodoende een middel wordt om de lokale economie te versterken.

Het initiatief om dit project op te zetten kwam vanuit de gemeenten en de provincie heeft dit van meet af aan gesteund, zowel financieel (cofinanciering) als in de ontwikkeling en uitvoering (met een programmabureau). Daardoor kon het project uitgroeien tot een vliegwiel voor gezamenlijke promotie van de Westfriese Omringdijk en alles wat daar op en om ligt. Het project lokt creatieve initiatieven uit van ondernemers en culturele instellingen om (nieuwe) producten, activiteiten en diensten te ontwikkelen – voor bewoners en toeristen. Of meer Noord-Hollanders actief meedoen aan kunst en cultuur - zoals de doelstelling van het uitvoeringsprogramma waarbinnen de Westfriese Omringdijk valt, luidt - valt op basis van onze interviews niet vast te stellen, maar wordt op dit moment door de provincie onderzocht. Wel laat het project goed zien hoe economische ontwikkeling wordt gestimuleerd dankzij de dijk - een groots, historisch en cultureel monument.

Het lijkt erop dat de inzet van cultuur voor de promotie van de Westfriese Omringdijk met het vertrek van de Karavaan vermindert. Vooralsnog heeft het vertrek van het theaterfestival bij de betrokken partijen niet geleid tot het besluit een ander festival of cultureel project aan te trekken. De dijk zelf blijft voorlopig dus de belangrijkste culturele/cultuurhistorische 'drager'.

Het project heeft een redelijk grote kans om te blijven bestaan, zo schatten wij in op basis van de interviews, al is toekomstige financiering onzeker en hopen de gemeenten ook in de toekomst wel degelijk op een bijdrage vanuit de provincie.

In het project **NH Biënnale/CityCamp Castricum** blijkt dat de kunst en de kunstenaar een prettige onrust kunnen veroorzaken in een lokale of regionale gemeenschap. De doelstelling van het uitvoeringsprogramma waar dit project onder valt, is 'meer bewoners/ bezoekers in aanraking brengen met het cultureel aanbod in Noord-Holland'. De provincie initieerde de samenwerking tussen de NH Biënnale en het provinciale programma Identiteit Kustplaatsen en subsidieerde het project. Met CityCamp Castricum sprak de kunstenaar bewoners aan om als het ware door een andere bril naar hun eigen omgeving te kijken, zij daagde de bewoners uit om op een creatieve manier te reageren op die vraag. Dat is een actieve vorm van cultuurparticipatie. De kunst en de aanpak van de kunstenaar ontlokken bewoners en anderen uitspraken over wat zij belangrijk, kenmerkend, uniek vinden aan de plek waar zij wonen en verblijven en over wat zij daaraan juist missen. Uit het project blijkt dat de kunst en de kunstenaar deze uitspraken van bewoners en gebruikers kunnen omzetten in beeld, in installaties, in culturele projecten en evenementen en terwijl dit gebeurt, verstevigen de lokale sociale netwerken.

CityCamp Castricum laat zo zien dat kunst en cultuur bijdragen aan de belevingskwaliteit van een plek en dat is één van de voorwaarden voor ruimtelijke kwaliteit. In die zin laat ook dit project een voorbeeld zien van hoe een nieuw beleidsaccent (ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit) gestalte krijgt.

Het project toont ook aan dat kunst de identiteit van een plek weliswaar kan verbeelden, maar dat die verbeelding zich niet rechtstreeks naar beleid laat vertalen – daarvoor is een vertaalslag nodig. Over hoe die te maken, moet nog dieper worden nagedacht.

Het **Windweekend** in de Wieringermeer maakt zichtbaar hoe kunst en cultuur kunnen worden ingezet bij ruimtelijke ontwikkelingen (het doel van het uitvoeringsprogramma). De provincie financierde het project en gaf Kunst & Cultuur Noord-Holland opdracht het project te organiseren.

We zien in dit project vooral goed hoe kunst en cultuur dienen om moeilijke onderwerpen met veel tegenstrijdige belangen onder de aandacht van bewoners te brengen. Net als bij CityCamp Castricum bewijst het Windweekend dat kunst en cultuur inwoners uitdagen om te benoemen wat speciaal en uniek is aan de plek waar zij wonen. De culturele invulling van Windweekend gaf bewoners en anderen instrumenten in handen om creatief mee te denken met maatschappelijke en ruimtelijke vraagstukken en daarvoor ook met nieuwe bruikbare oplossingen te komen. De aanpak bracht tegengestelde belangen bij elkaar en zorgde voor meer kennis bij alle betrokkenen, meer kwaliteit in de plannen en meer draagvlak onder de bewoners. Kunst & Cultuur Noord-Holland speelde ook in dit project een essentiële rol.

Conclusies

De projecten die we onder de loep hebben genomen, illustreren hoe de provincie de hoofddoelstellingen van haar beleid realiseert: behouden en promoten van het Noord-Hollands erfgoed, meer bewoners actief of passief laten deelnemen aan cultuur en versterken van de ruimtelijke kwaliteit via de inzet van culturele en historische waarden. De focus op cultuurhistorie komt ook helder naar voren in het merendeel van de projecten.

De projecten zijn bovendien geslaagde voorbeelden van hoe de provincie Noord-Holland de nieuwe beleidsaccenten in haar cultuurbeleid legt. Eerste accentverschuiving was dat de provincie kunst en cultuur als instrument inzet om economische ontwikkeling te genereren en ruimtelijke kwaliteit toe te voegen. De Westfriese Omringdijk is een goed voorbeeld van hoe een project economische ontwikkeling aanslingert (al moet onderzoek nog aantonen hoe groot het economische effect is) – en laat zien dat theaterfestival de Karavaan daaraan een belangrijke bijdrage heeft geleverd. De Windweekenden en CityCamp Castricum zijn voorbeelden van hoe kunst en cultuur zijn ingezet om de ruimtelijke kwaliteit te verhogen. De tweede accentverschuiving in het beleid is spreiding en kwaliteit van culturele voorzieningen – hetgeen onder meer tot uiting moet komen in een gebiedsgerichte aanpak. Dit zien we met name terug in het erfgoededucatieproject Zwaantje van Zijpe waar duurzame relaties tussen scholen en culturele instellingen worden gevormd.

In de meeste projecten verschijnt de provincie Noord-Holland ten tonele als initiatiefrijk, proactief en collegiaal. Zij inspireert andere partijen, creëert en onderhoudt netwerken tot in de haarvaten van de provincie. Dat is een krachtig instrument om andere partijen tot (mede) dragers van beleid te maken. De provincie heeft in de meeste projecten een sturende rol in een krachtenveld van burgers, overheden, bedrijfsleven, culturele en maatschappelijke organisaties. Projecten komen snel op stoom en hebben bij de start vaak al een groot draagvlak. We zien met andere woorden dat de provincie sterk is in de initiatieffase van projecten.

In vier projecten (Windweekend, NH Biënnale, Karavaan en Zwaantje) zette de provincie uitvoeringsorganisaties in. Dat waren Kunst & Cultuur Noord-Holland en Bureau Erfgoed educatie. Gesprekspartners waren positief over de inzet van dit instrumentarium.

Uit de projecten bleek ook dat de ambtelijke inzet (advisering, netwerkvorming, verwijzen, inhoudelijke expertise) als een waardevol instrument wordt beschouwd.

Lessen

Vanuit deze zes projecten kan de provincie een aantal lessen trekken – lessen die helpen de beleidskoers voor de komende jaren trefzeker te maken:

1 Kies explicieter een exitstrategie bij samenwerking en verankering van culturele projecten

Doel van het provinciaal beleid is om partners tot dragers en uitvoerders van beleid te maken. De overdracht aan andere partijen na de initiatieffase maakt zeker onderdeel uit van de ambitie, maar vraagt meer aandacht. We zien het gevaar van afkalving na de enthousiaste beginfase. De provincie heeft soms zelf ook niet nagedacht over wat er na de afronding van een project of van haar inzet moet gebeuren (de zogenaamde exitstrategie).

Grofweg zien wij twee verschijningsvormen in de rol die de provincie neemt binnen de projecten die wij onder de loep hebben genomen: in een aantal gevallen bouwt de provincie met het initiatief voort op iets dat al gaande was (TWIN-H, NH Biënnale en de Westfriese Omringdijk), in andere projecten zet de provincie iets nieuws neer (Oneindig Noord-Holland, Windweekend).

We hebben de indruk dat de projecten waarin de provincie aansluit bij iets dat al gaande was, ook de meeste potentie hebben om ook zonder of met een kleinere rol van de provincie te blijven voortbestaan. Dat betekent tegelijkertijd dat de provincie vooral bij projecten die iets nieuws tot stand willen brengen, extra aandacht heeft voor hoe deze zich in de toekomst op een zelfstandige manier redden – en daarvoor dus ook expliciet strategie kiest.

Tenslotte is het goed om hier een algemene wijsheid aan te halen. Hoe sterker en sturender de rol van de provincie is, hoe groter het risico dat de andere partijen achterover gaan hangen.

2 Geef nauwkeuriger aan hoe de resultaten van culturele projecten kunnen bijdragen aan economische en/of ruimtelijke ontwikkelingen

Een aantal projecten (vooral CityCamp Castricum) maakt inzichtelijk dat de inhoudelijke opbrengsten van kunst en cultuur niet altijd naadloos aansluiten op economische en ruimtelijke beleidsdoelen en dus ook niet vanzelfsprekend bruikbaar zijn bij beleidsprocessen – terwijl de verwachting wel is dat deze projecten kunnen helpen bij het vinden van antwoorden op vragen als: Wat wil de burger? Wat is karakteristiek voor dit gebied? Hoe kunnen we de aantrekkingskracht van een stad, dorp of gebied vergroten? Wat is de (economische) waarde en hoe kunnen we die vergroten? Waar kunnen we bewoners en belanghebbenden op aanspreken?

Het is ingewikkeld om die vertaalslag te maken – zoals ook CityCamp Castricum duidelijk laat zien. De provincie Noord-Holland zal daarom toekomstige projecten vooraf nauwkeuriger dan nu al gebeurt moeten koppelen aan de thema's uit de provinciale structuurvisie of economische thema's zoals toerisme, recreatie en werkgelegenheid. Zo kan de kloof tussen resultaten van de inzet van kunst en cultuur en toepassing in beleid zich versmallen.

3 Kies bewust focus en beoogd resultaat van identiteitsonderzoek

Uit de projecten blijkt dat kunst en cultuur de identiteit van lokale en regionale gemeenschappen zichtbaar kunnen maken. Kunst en cultuur kunnen de specifieke kenmerken en de geschiedenis van landschappen en gemeenschappen onderzoeken en naar boven halen.

Erfgoededucatie en ook een project als Oneindig Noord-Holland laten goed zien hoe identiteit, geschiedenis en cultuur een krachtige verbinding kunnen aangaan, en hoe persoonlijke verhalen en geschiedenissen zich verbinden met de grotere geschiedenis en identiteit van Noord-Holland. Het zichtbaar en voelbaar maken van die historische en culturele identiteit is een waarde op zichzelf – komt uit de interviews naar voren.

Identiteit wordt echter ook ingezet als 'merk', bijvoorbeeld om de Westfriese Omringdijk te promoten. Identiteit vervult hier een wezenlijk andere rol. Hier gaat het namelijk over hoe publieksgroepen te bereiken, aan te spreken, te overtuigen en te binden – en ook om de ontwikkeling producten en diensten onder die noemer te stimuleren. Dat is waar men in een project als Oneindig Noord-Holland mee bezig is.

Bij het opzetten van projecten is het dus relevant helder te zijn over focus en beoogd resultaat van identiteitsonderzoek. Gaat het om identiteit als historische en culturele waarde, om identiteit als merk

in het kader van promotie, of misschien wel om identiteit als instrument voor participatie of als inspiratiebron in gebiedsontwikkeling?

4 Inzet op ondernemerschap werkt goed

De provincie heeft met TWIN-H een zeer goed instrument om ondernemerschap te stimuleren en daarmee tegelijkertijd het draagvlak voor (het behoud van) erfgoed te vergroten. Dit is nu een tijdelijke regeling; gezien de positieve resultaten zouden wij deze regeling een langer leven wensen.

De erfgoededucatieregeling waarvan Zwaantje gebruik maakte en ook financiering van Westfriese Omringdijk zijn gebaseerd op matching en cofinanciering. Ook een vooraf vereiste matching/gedeelde financiering blijkt (nog altijd) een goede manier om initiatief en ondernemerschap te stimuleren en partners in een project (gemeenten, organisaties) van begin af aan te binden.

5 Regeling beter toegankelijk maken voor vrijwilligers?

Subsidieaanvragers blijken heel gevarieerd; van grote professionele organisaties tot vrijwilligers. Ook vrijwilligers vragen aan (dat geldt voor de cultuureducatieregeling en ook de TWIN-H regeling), maar uit onze gesprekken blijkt dat zij het aanvragen van subsidie soms moeilijk vinden. Om de toegankelijkheid van de regelingen ook voor vrijwilligers te waarborgen, zou de provincie daarom kunnen overwegen bij het ontwerp van de regeling (meer) rekening te houden met de professionaliteit van de aanvrager.

Tenslotte

Kunst, cultuur en cultureel erfgoed inzetten om economische ontwikkeling te stimuleren en/of de ruimtelijke kwaliteit te verhogen, zijn mooie uitgangspunten – met wat mitsen en maren die we hierboven al benoemden. Het is ook een goede manier om vanuit de provincie cultuur te waarderen. Een risico hiervan kan wel zijn dat de kunsten op deze manier aan intensiteit en kracht verliezen, omdat alleen de instrumentele functie gekoesterd wordt.